

Lärarstöd och arbetsformer i fristående gymnasieskolor

Sammanställning av resultat efter flygande inspektion

Förord.....	3
Sammanfattning.....	4
1. Inledning.....	5
2. Den flygande inspektionens resultat	6
2.1. Helklassundervisning, grupparbete och individuellt arbete.....	8
Kommentar.....	9
2.2. Lärarstöd vid helklassundervisning, grupparbete och individuellt arbete.....	11
Individuellt arbete	12
Grupparbete	12
Helklassundervisning	13
Resultat av rektorsintervjuer.....	13
Kommentar.....	14
2.3. Skillnader mellan gymnasieprogram.....	14
Kommentar.....	15
3. Avslutande diskussion.....	16
Huvudmän och rektorer måste bli bättre på uppföljning.....	17
Lägst grad av lärarstöd får eleverna på el- och energiprogrammet	20
Elevernas upplevelse av individuellt arbete	21
4. Problembild, urval och frågeställningar	21
Urval	22
Frågeställningar	23
5. Metod och genomförande	23
Översikt över insamlad data i den flygande inspektionen	24
Referenser	26
Bilagor	27

Förord

Skolinspektionen har i uppdrag att granska all skolverksamhet i landet. Syftet med flygande inspektion, som denna rapport är ett exempel på, är att snabbt ge en översiktlig bild av ett tydligt avgränsat granskningsområde. Förutom att ge en översiktlig bild kan resultatet också utgöra underlag för andra typer av granskningar, till exempel kvalitetsgranskningar. I den flygande inspektionen fattar inte Skolinspektionen enskilda beslut för varje granskad verksamhet.

Denna rapport redovisar resultatet av Skolinspektionens flygande inspektion av arbetsformer i fristående gymnasieskolor. Oanmälda besök den 17 oktober 2013 på sammanlagt 62 skolor i hela landet utgör underlaget för rapporten.

Rapporten redovisar övergripande resultat samt resultat fördelat per huvudman, arbetsform och gymnasieprogram. Rapportens iakttagelser och slutsatser är en ögonblicksbild, och gäller endast verksamheten den 17 oktober 2013 vid de 62 skolor drivna av sex fristående huvudmän som Skolinspektionen besökte. Rapporten avser inte att ge en nationell bild av förhållanden i fristående gymnasieskolor. Vilka skolor som granskats framgår i bilaga.

Projektledare för den flygande tillsynen har varit Ylva Johnsson.

Ann-Marie Begler
Generaldirektör

Tommy Lagergren
Avdelningschef

Sammanfattning

Den 17 oktober 2013 besökte Skolinspektionen 62 fristående gymnasieskolor i en oanmäld flygande inspektion. Syftet var att kartlägga tre arbetsformer: helklassundervisning, grupparbete och individuellt arbete. Ett annat syfte var att bedöma hur mycket lärarstöd eleverna fick i respektive arbetsform.

På varje skola följde inspektören elever i årskurs 2 på något av fem följande gymnasieprogram: el- och energiprogrammet, hantverksprogrammet, samhällsvetenskapsprogrammet, estetiska programmet och programinriktat individuellt val. Sammanlagt observerades 270 timmar undervisning.

Huvudresultatet kan sammanfattas i tre punkter:

- Helklassundervisning och individuellt arbete var nästan lika vanligt förekommande. Helklassundervisning utgjorde 44 procent av den observerade undervisningstiden, individuellt arbete 41 procent och grupparbete 15 procent. På alla gymnasieprogram utom samhällsvetenskapsprogrammet var individuellt arbete den vanligaste arbetsformen.
- Eleverna fick en ganska eller mycket låg grad av lärarstöd vid en tredjedel av den sammanlagda observerade undervisningstiden.
- Individuellt arbete var den arbetsform där eleverna fick minst lärarstöd i sin kunskapsutveckling.

Utifrån den flygande inspektionens resultat drar Skolinspektionen följande slutsatser:

- Det är allvarligt att inte alla elever under den skoldag som Skolinspektionen observerade fick tillfredsställande lärarstöd. Om resultatet stämmer mer generellt kan det betyda att många elever under en stor del av sin gymnasietid inte får det aktiva lärarstöd de har rätt till.
- Individuellt arbete är den näst vanligaste arbetsformen i undervisningen. Det är också den arbetsform där eleverna får lägst grad av lärarstöd. Huvudmän och rektorer måste bli bättre på uppföljning för att stärka lärarna i planering och genomförande av bra undervisning med aktivt lärarstöd.
- Elever på el- och energiprogrammet var särskilt missgynnade vad gäller hur mycket lärarstöd de fick. Skolorna måste bli bättre på att anpassa undervisningen efter behoven.

1. Inledning

Det har skett en förändring av arbetsformerna inom den svenska skolan under de senaste decennierna. Forskning visar att individuellt arbete får ett allt större utrymme i undervisningen, medan helklassundervisning och grupparbete fått mindre utrymme.¹ Denna förändring har Skolinspektionen också noterat inom ramen för sin verksamhet. *Det finns inga entydiga svar på vilken arbetsform som bäst gynnar elevernas kunskapsmässiga och sociala utveckling.* Istället beror detta på hur arbetsformerna tillämpas av läraren. En central framgångsfaktor är att läraren aktivt leder undervisningen och stödjer eleverna. Många studier pekar dock på att den tid som eleverna erbjuds aktivt lärarstöd för sin kunskapsutveckling – enskilt eller i helklass – har minskat över tid.²

Skolinspektionen har i sin tillsyn konstaterat att det hos vissa fristående huvudmän finns gemensamma bristområden när det gäller undervisningen. Bristerna yttrar sig i arbetsformer som innebär att eleverna inte får den ledning och stimulans de behöver för att nå längre i sin kunskapsutveckling.

Ovanstående iakttagelser ligger till grund för den flygande inspektionen. Syftet har varit att kartlägga de tre arbetsformerna helklassundervisning, grupparbete och individuellt arbete i fristående gymnasieskolor. Vidare genomfördes den flygande inspektionen i syfte att kartlägga vilket stöd lärarna ger eleverna i denna undervisning.

Anledningen till avgränsningen till fristående gymnasieskolor är de signaler som framkommit i tidigare tillsyn. Avgränsningen utesluter inte att dessa bristområden också förekommer i kommunala gymnasieskolor.

Inom respektive huvudmans verksamhet valdes därefter vilka skolor som skulle besökas. Det slumpvisa urvalet byggde bland annat på antal elever, regional spridning samt om skolan erbjuder ett av de fem gymnasieprogram som ingick i den flygande inspektionen.³ *Den flygande inspektionens resultat kan inte ligga till grund för någon jämförelse mellan fristående och kommunala huvudmän.*

Inspektionsfrågan var av sådan karaktär att oanmälda besök bedömdes vara lämpligast. Detta innebär att information om inspektionen inte skickades till huvudmän och rektorer förrän samma dag som skolbesöket ägde rum.

¹ Hensvold 2006, s. 45–47 och 56; Granström 2003, s. 224, 229 och 235; Granström och Einarsson 1995, s. 9–13.

² Hensvold 2006, s. 45–47 och 56; Granström 2003, s. 224, 229 och 235; Granström och Einarsson 1995, s. 9–13; Skolverket 2004, s. 81–84 och 120; Skolverket 2009, s. 211–212.

³ De fem gymnasieprogram som ingick i granskningen är el- och energiprogrammet, hantverksprogrammet, samhällsvetenskapsprogrammet, estetiska programmet och introduktionsprogrammet programriktat individuellt val.

Resultatet redovisas nedan först med utgångspunkt i de frågeställningar som den flygande inspektionen i första hand sökte svar på. I den avslutande diskussionen presenteras Skolinspektionens reflektioner och slutsatser utifrån detta resultat.

2. Den flygande inspektionens resultat

Samtliga skolor i inspektionen besöktes den 17 oktober 2013. Resultatet gäller alltså undervisningen den dagen.

Resultatet kan sammanfattas på följande sätt:

- Helklassundervisning och individuellt arbete var de två vanligaste arbetsformerna. Helklassundervisning förekom vid 44 procent av observationerna, individuellt arbete vid 41 procent och grupparbete vid 15 procent av observationerna. Denna fördelning motsvarar den fördelning mellan arbetsformer som identifierats av tidigare forskning.⁴ På alla gymnasieprogram utom samhällsvetenskapsprogrammet var individuellt arbete den vanligaste arbetsformen.
- Sammanlagt en tredjedel av eleverna bedömdes få en ganska eller mycket låg grad av lärarstöd i undervisningen. Graden av lärarstöd var som lägst då eleverna hade individuellt arbete. Undervisningen inom el- och energiprogrammet utmärkte sig negativt genom att eleverna på detta program fick lägst grad av lärarstöd, oavsett arbetsform.

Vid den flygande inspektionen besökte inspektörerna 216 lektioner på 62 skolor. Sammanlagt observerade inspektörerna 270 timmar undervisning vid fem gymnasieprogram: el- och energiprogrammet, hantverksprogrammet, samhällsvetenskapsprogrammet, estetiska programmet och programinriktat individuellt val. Under besöken följde inspektörer under en hel skoldag elever i årskurs 2 på ett av de fem utvalda programmen.

⁴ Granström 2003, s. 224, 229 och 235; Granström och Einarsson 1995, s. 9–13.

Sammanställning av resultat efter flygande inspektion

Dnr 40-2013:180

2013-12-10

7 (27)

Tabell 1. Antal skolor och program samt observerad tid per huvudman.

	JENSEN education college AB	Kunskapsskolan i Sverige AB	Plusgymnasiet AB	Praktiska Sverige AB	ThorenGruppen AB	Vittrågymnasiet AB
Antal besökta skolor	10 st	7 st	12 st	21 st	8 st	4 st
Observerade program ⁵	10 st SA	7 st SA	6 st HV 6 st EST	9 st IMPRO 5 st HV 7 st EE	5 st SA 1 st HV 2 st EE/BA	3 st SA 1 st EST
Antal observe- rade timmar	48 timmar	33 timmar	53 timmar	79 timmar	41 timmar	16 timmar

Vid varje lektion noterade inspektörerna information om lektionsinnehållet. Inspektörerna noterade också hur många minuter som följande arbetsformer förekom: helklassundervisning, grupparbete och individuellt arbete. De tre arbetsformerna definierades i förväg, och angavs i inspektörernas underlag för lektionsobservationer (se bilaga 3). Undervisning där läraren ledde undervisningen i klassen, och där hela klassen eller delar av klassen hölls ihop och tog del av samma aktivitet, angavs som helklassundervisning. När elevernas skolarbete bestod i att två eller flera elever hade en uppgift som de skulle lösa gemensamt, angavs detta som grupparbete. Om eleverna arbetade var för sig med att lösa uppgifter, som till exempel skapa, installera, förbereda prov eller läsa, angavs detta som individuellt arbete.

Inspektörerna gjorde därefter en bedömning av om eleverna fick ett aktivt lärarstöd i sin kunskapsutveckling (för exempel på högt eller lågt lärarstöd, se bilaga 3). Avslutningsvis intervjuade inspektörerna elever som deltagit i den undervisning som inspektörerna observerat. Inspektörerna genomförde också en telefonintervju med skolans rektor.

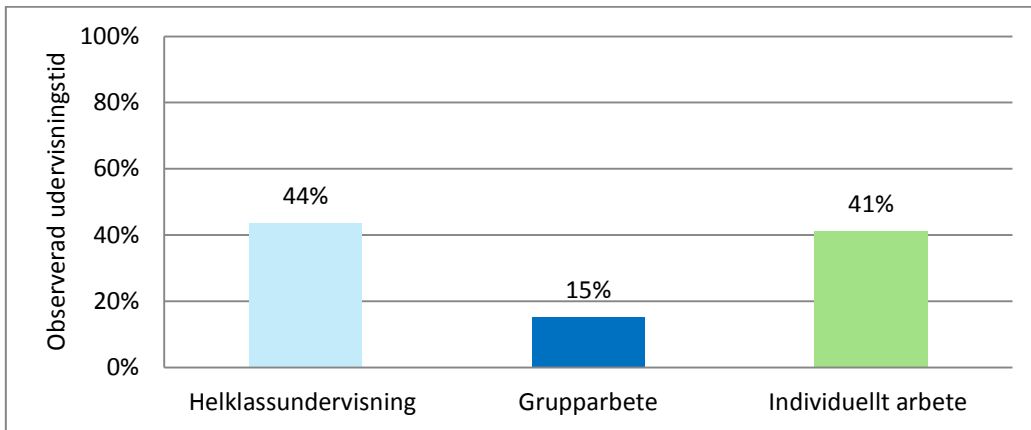
Mer information om den flygande inspektionens genomförande redovisas under avsnitt 4 och 5 i denna rapport samt i bilagorna.

⁵ IMPRO (introduktionsprogrammet programinriktat individuellt val), EST (estetiska programmet), SA (samhällsvetenskapsprogrammet), HV (hantverksprogrammet), EE (el- och energi programmet). På en av skolorna besöktes även elever inom Bygg- och anläggningsprogrammet.

2.1. Helklassundervisning, grupparbete och individuellt arbete

Sammanlagt observerade inspektörerna drygt 270 timmar undervisning.

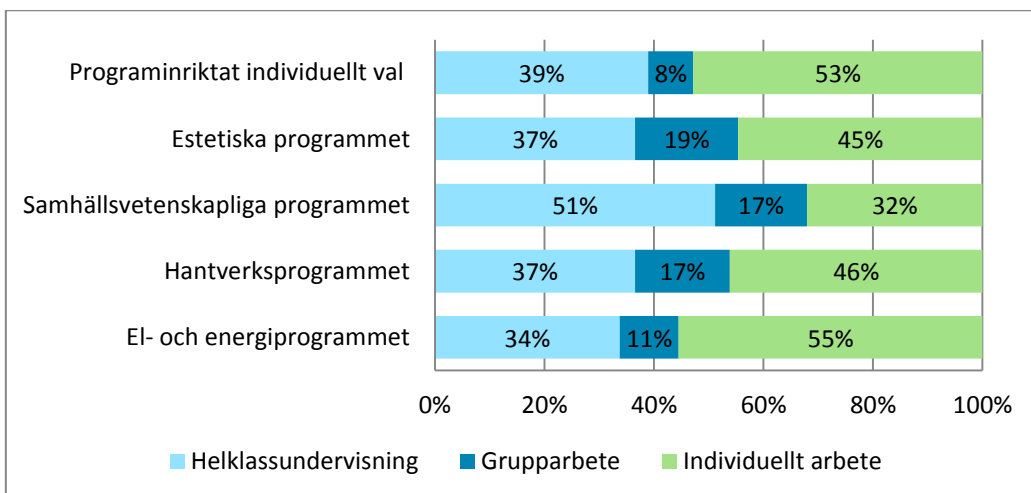
Diagram 1. Fördelning av arbetsformer den 17 oktober

Helklassundervisning var vanligast och utgjorde 44 procent av den sammanlagda observerade undervisningstiden. Individuellt arbete utgjorde 41 procent och grupparbete 15 procent.

Fördelat efter gymnasieprogram är individuellt arbete den vanligaste arbetsformen.

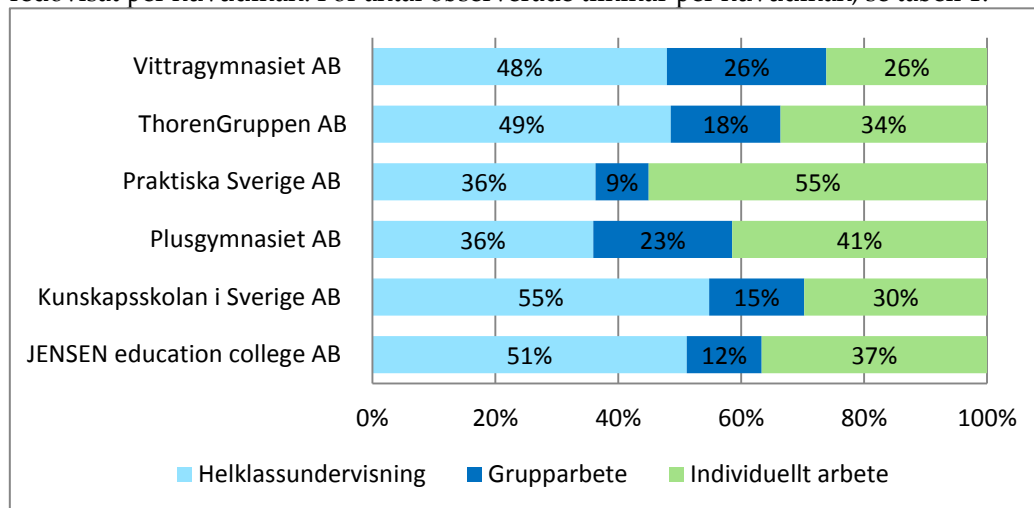
Diagram 2. Andel av total undervisningstid som de olika arbetsformerna förekom, redovisat per gymnasieprogram. För antal observerade timmar per program, se tabell 6.

Individuellt arbete var den vanligaste arbetsformen för alla program utom samhällsvetenskapsprogrammet. För samhällsvetenskapsprogrammet, som stod för närmare hälften av all observerad undervisningstid, var helklassundervisning den vanligaste arbetsformen. Grupparbete var den minst vanliga arbetsformen för samtliga program.

Av resultatet framgår att huvudmännen, den observerade dagen, använde sig av de tre arbetsformerna i varierande grad.

Diagram 3. Andel av total undervisningstid som de olika arbetsformerna förekom, redovisat per huvudman. För antal observerade timmar per huvudman, se tabell 1.

För flera huvudmän utgör helklassundervisning den vanligaste arbetsformen, följt av individuellt arbete och sist grupparbete.

Kommentar

De två vanligaste arbetsformerna vid skolbesöken den 17 oktober var helklassundervisning och individuellt arbete.

Den flygande inspektionen besökte ett stort antal lektioner på samhällsvetenskapsprogrammet (se tabell 5), där helklassundervisning var den vanligaste arbetsformen. Av statistiska skäl får detta ett stort genomslag när resultatet fördelas per huvudman. Fördelat per huvudman framstår därför helklassundervisning som den vanligaste arbetsformen i huvudmännens verksamhet. När resultatet fördelas per gymnasieprogram är dock individuellt arbete den vanligaste arbetsformen.

Tidigare forskning har visat att den totala undervisningstiden som ägnas åt helklassundervisning och grupparbete successivt har minskat sedan 1960-talet.

Den tid som ägnas åt individuellt arbete har däremot ökat.⁶ Vad gäller arbetsformerna i svensk grundskola sammanfattar Kjell Granström och Charlotta Einarsson förändringen enligt följande:

Tabell 2: Del av total undervisningstid som ägnas åt olika arbetsformer.

	Helklassunder- visning	Grupparbete	Individuellt arbete
1960-talet	60 %	18 %	22 %
1980-talet	50 %	24 %	26 %
2000-talet	44 %	12 %	41 %

Källa: Granström 2003, s. 224, 229 och 235; Granström och Einarsson 1995, s. 9–13. I Granström (2003) berörs inte skillnader mellan kommunala och fristående skolor.

Skolinspektionens flygande inspektion riktade sig visserligen inte mot grundskolan utan mot fristående gymnasieskolor. Det är dock intressant att inspektionens resultat så tydligt speglar det som forskningen har noterat i grundskolan:

Tabell 3: Del av den totala undervisningstiden vid skolbesöken den 17 oktober som ägnas åt olika arbetsformer.

	Helklassunder- visning	Grupparbete	Individuellt arbete
17 oktober 2013	44 %	15 %	41 %

Källa: Skolinspektionen

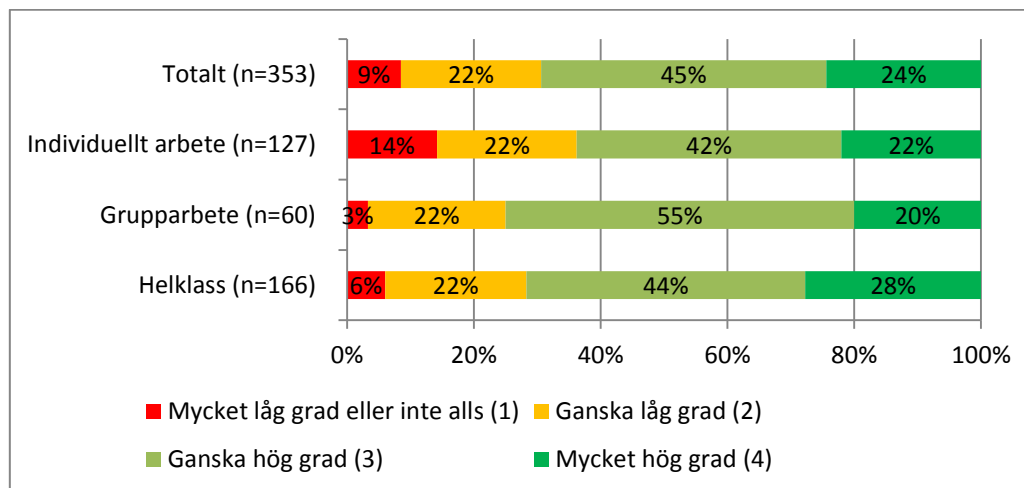
⁶ Hensvold 2006, s. 45–47 och 56.

2.2. Lärarstöd vid helklassundervisning, grupparbete och individuellt arbete

För varje observerad arbetsform bedömde inspektörerna hur mycket lärarstöd eleverna fick i sin kunskapsutveckling. Inspektörerna bedömde bland annat i vilken grad läraren förmedlar vad eleverna ska göra och syftet med uppgiften, i vilken grad läraren låter eleverna reflektera och problematisera samt i vilken grad läraren identifierar och stöttar elever som förefaller osäkra eller omotiverade (se bilaga 3). Graden av lärarstöd angavs enligt en fyrgradig skala där 1 är mycket låg grad och 4 är mycket hög grad av lärarstöd. För mer information om bedömningen, se vidare avsnitt 5 samt bilaga 3.

I detta avsnitt redovisar vi resultatet först på en övergripande nivå, och därefter per arbetsform. Vidare finns en sammanställning av rektorernas svar vid telefonintervjun. Eftersom det är omfattande skillnader i hur många skolor inspektörerna besökte för respektive huvudman (se tabell 1), blir det missvisande att jämföra grad av lärarstöd mellan huvudmän. Därför finns ingen sådan redovisning.

Diagram 4. Graden av lärarstöd totalt och för respektive arbetsform. Antal observationer totalt samt per arbetsform återges inom parentes.⁷

Vid knappt 70 procent av de totala observationerna bedömde inspektörerna att eleverna fick en ganska eller mycket hög grad av lärarstöd. Många exempel på bra lärarstöd finns också i elevernas intervjuvar och inspektörernas kommentarer.

⁷ Värdet (n=353) anger det sammanlagda antalet observationer där inspektörerna noterade en av de tre arbetsformerna helklassundervisning, grupparbete eller individuellt arbete. Av tabellen framgår också antal observationer per arbetsform. Inspektörerna observerade till exempel 127 förekomster av arbetsformen individuellt arbete (n=127). Se vidare genomgång av metod i avsnitt 5.

tarer. Både inspektörer och elever beskriver till exempel hur lärare inspirerar till diskussion, varierar undervisningen, anknyter till kunskapskraven, säkerställer studiero, resonerar med eleverna kring uppgiften eller identifierar och aktivt stöttar elever som behöver extra hjälp. Detta gäller oavsett arbetsform, och är en positiv indikation på att elever vid merparten av inspektörernas observationer fick en kvalitativ undervisning.

Att eleverna vid en tredjedel av den undervisning som inspektörerna observerade endast fick en låg nivå av lärarstöd är dock oroväckande. För eleverna innebär en låg grad av lärarstöd att de inte får den stimulans, vägledning och återkoppling de har rätt till i sin kunskapsutveckling. I förlängningen kan detta också innebära att eleverna inte ges tillräckliga förutsättningar att nå kunskapskraven. Redovisningen nedan synliggör därför i första hand vad som utmärkte den undervisning där lärarstödet inte höll tillräcklig kvalitet.

Individuellt arbete

Individuellt arbete utgjorde den näst vanligaste arbetsformen vid observationerna den 17 oktober, sammanlagt 111 timmar av 270 timmar observerad undervisning.

Vid lektioner där det förekom individuellt arbete bedömde inspektörerna att eleverna i 64 procent av fallen fick en ganska hög eller mycket hög grad av lärarstöd. I mer än en tredjedel av observationerna förekom således en ganska låg eller mycket låg grad av lärarstöd. Av de tre arbetsformerna är individuellt arbete den arbetsform där eleverna får lägst andel lärarstöd.

I de fall lärarstödet bedömdes som lågt framkommer, i elevintervjuer samt inspektörernas kommentarer, flera olika orsaker. Vanligast var bristande studiero, att lektionen saknade struktur, att elever inte förstod uppgiften eller syftet med den, att elever som föreföll omotiverade inte uppmärksammades samt att läraren under längre perioder inte fanns tillgänglig för elevernas frågor.

Grupparbete

Grupparbete utgjorde den minst observerade arbetsformen vid observationerna den 17 oktober, sammanlagt 51 av 270 observerade timmar undervisning.

Vid 75 procent av observationerna där det förekom grupparbete bedömde inspektörerna att eleverna fick en ganska hög eller mycket hög grad av lärarstöd. I en fjärdedel av observationerna bedömde inspektörerna att eleverna fick en ganska låg eller mycket låg grad av lärarstöd. Av de tre arbetsformerna fick därmed eleverna mest lärarstöd vid grupparbete.

Det finns inslag som utmärkte grupparbete där lärarstödet var lågt. Vanligast var att eleverna inte visste vad de hade för uppgift och att elever som föreföll omotiverade inte uppmärksammades och fick det stöd de behövde för att komma vidare med uppgiften. Flera inspektörer återkommer i sina kommentarer till att eleverna har fokus på sina mobiler och inte på uppgiften inom grupparbetet.

Helklassundervisning

Helklassundervisning utgjorde den vanligaste arbetsformen den 17 oktober, sammanlagt 118 timmar av 270 timmar observerad undervisning. Näst efter grupparbete är helklassundervisning den arbetsform där eleverna får bäst lärarstöd.

Vid 72 procent av observationerna där det förekom helklassundervisning bedömde inspektörerna att eleverna fick en ganska hög eller mycket hög grad av lärarstöd. I knappt en tredjedel av observationerna fick eleverna därmed en ganska låg eller mycket låg grad av lärarstöd.

Av inspektörernas kommentarer samt intervjuer med eleverna framkommer att flera olika svagheter utmärkte helklassundervisningen där lärarstödet var lågt. Vanligast var att lärare inte anpassade redovisningen efter elevernas förutsättningar och behov, inte förklarade syftet med lektionen, inte engagerade uppenbart omotiverade elever samt inte säkerställde studiero.

Resultat av rektorsintervjuer

Som en del av den flygande inspektionen genomförde inspektörerna en telefonintervju med rektorn för varje besökt skola. Inför intervjun sammanställde inspektören observationsresultatet, och beskrev detta för rektorn. Rektorn tillfrågades därefter om fördelningen av arbetsformer och det stöd lärarna gav stämmer med skolledningens avsikter och riktlinjer.

Flertalet av de intervjuade uppger att skolledningens avsikt är att eleverna ska möta varierande arbetsformer, samt att fördelningen av arbetsformer under den observerade skoldagen stämmer i stort. I några fall var skoldagen inte alls typisk, då eleverna till exempel hade en hel dag med föreläsningar på ett särskilt tema. Några rektorer uppgav också att fördelningen mellan arbetsformer inte var helt typisk, och att det ofta varierar över tid.

Majoriteten av de intervjuade rektorerna uppger att de strävar efter att eleverna får ett aktivt lärarstöd i all undervisning. Många rektorer beskriver också att de antingen systematiskt eller mer informellt följer upp både arbetsformer och

grad av lärarstöd. Inom detta arbete uppmärksammas och åtgärdas enligt några av de intervjuade rektorerna till exempel brister i studiero eller lärare som inte aktivt ger stöd till eleverna.

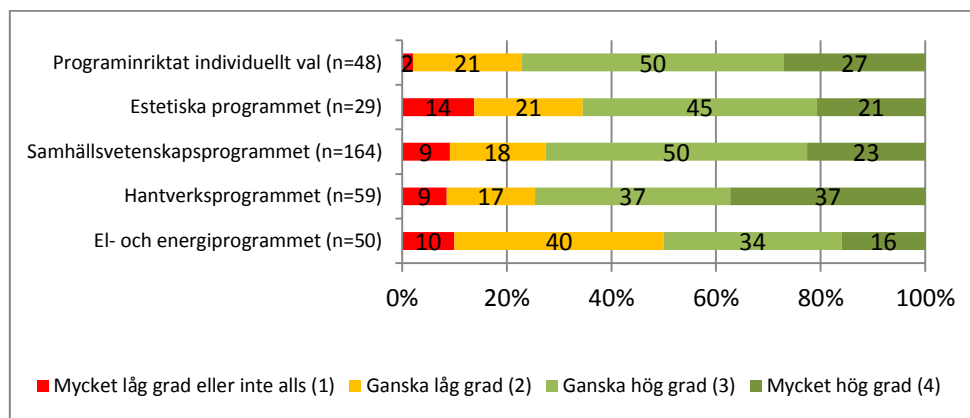
Kommentar

Av inspektörernas kommentarer samt elevintervjuerna framträder en bild av att det finns gemensamma nämnare i alla de observationer där inspektörerna noterat en låg grad av lärarstöd. Skolan säkerställer till exempel inte att eleverna får studiero, läraren uppmärksammar inte omotiverade elever och läraren klargör inte syftet eller innehållet i den uppgift som eleverna ska lösa. Individuellt arbete är den arbetsform där dessa brister var tydligast.

2.3. Skillnader mellan gymnasieprogram

En av den flygande inspektionens ingångshypoteser var att det kan finnas skillnader i grad av lärarstöd mellan högskoleförberedande program och yrkesprogram. Något sådant mönster går inte att urskilja i den flygande inspektionens resultat. Utifrån insamlad data framgår dock att det under besöksdagen fanns variationer mellan de fem gymnasieprogrammen i hur mycket lärarstöd eleverna fick.

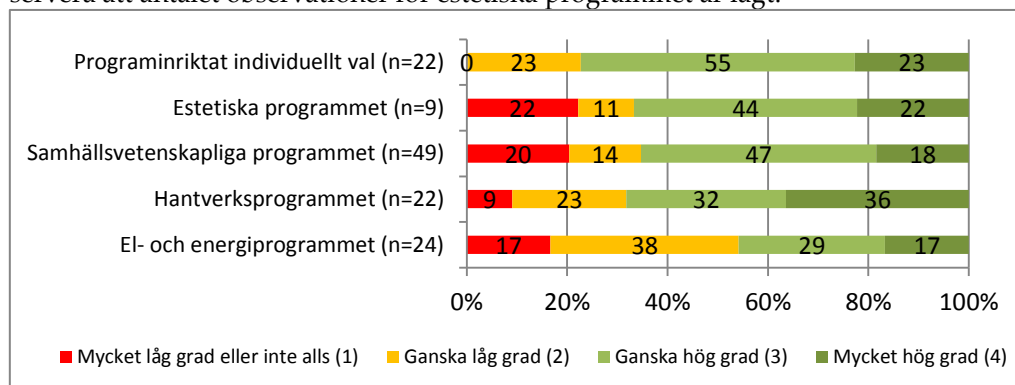
Diagram 5. Sammanlagd grad av lärarstöd fördelat per gymnasieprogram, alla arbetsformer. Totalt antal observationer av samtliga arbetsformer finns inom parentes.

El- och energiprogrammet avviker mest negativt. På detta program fick eleverna en ganska eller mycket låg grad av lärarstöd vid 50 procent av de observationerna. Estetiska programmet avviker också negativt. Resultatet i detta fall är dock osäkert på grund av få observationer.

Att eleverna på el- och energiprogrammet bedömdes få ganska eller mycket lågt lärarstöd gäller oavsett arbetsform. Särskilt tydligt är detta då observationerna redovisas enbart utifrån individuellt arbete.

Diagram 6. Grad av lärarstöd vid individuellt arbete fördelat på gymnasieprogram. Totalt antal observationer av individuellt arbete per program finns inom parentes. Observera att antalet observationer för estetiska programmet är lågt.

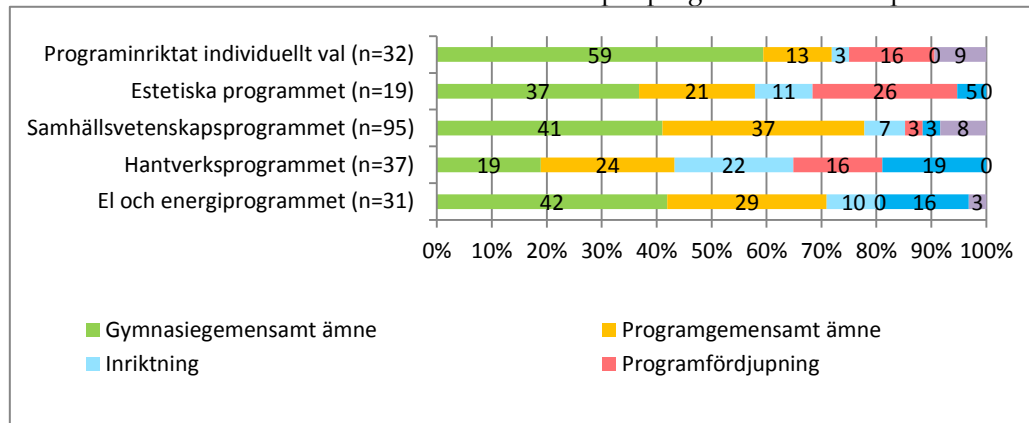
För samtliga gymnasieprogram är graden av lärarstöd anmärkningsvärt låg vid individuellt arbete. Men även här avviker el- och energiprogrammet tydligast åt ett negativt håll från övriga program. I mer än hälften av observationerna fick eleverna på detta program en ganska eller mycket låg grad av lärarstöd.

Kommentar

Som anges ovan finns endast begränsat utrymme för jämförelser, då antalet besökta gymnasieprogram är så olika. Graden av lärarstöd den 17 oktober verkar dock variera utifrån vilket gymnasieprogram eleverna gick på. Eleverna på samhällsvetenskapsprogrammet och introduktionsprogrammet programinriktat individuellt val fick genomgående en högre grad av lärarstöd, oavsett arbetsform. För eleverna vid el- och energiprogrammet gäller det motsatta. Dessa elever fick lägst grad av lärarstöd, oavsett arbetsform.

Det bör betonas att den låga graden av lärarstöd inte kan förklaras av att undervisningen för eleverna på el- och energiprogrammet till innehållet märkbart skilde sig från övriga program (se diagram 7). Den största andelen av de observerade lektionerna på el- och energiprogrammet, 42 procent, var till exempel inom ett gymnasiegemensamt ämne. Detta motsvarar samhällsvetenskapsprogrammet, där andelen lektioner inom ett gymnasiegemensamt ämne var 41 procent. Inspektörernas bedömningar tyder därmed på att eleverna vid el- och energiprogrammet trots att de läste samma ämnen genomgående fick en lägre grad av lärarstöd.

Diagram 7. Lektionsinnehåll fördelat per program den 17 oktober. Totalt antal observerade lektioner är 216. Antal observerade lektioner per program finns inom parentes.

3. Avslutande diskussion

Det är oroväckande att sammanlagt en tredjedel av eleverna den 17 oktober bedömdes få lärarstöd i ganska eller mycket låg grad. För eleverna innebär en låg grad av lärarstöd att de inte får den stimulans, vägledning och återkoppling de har rätt till i sin kunskapsutveckling. Det är tillräckligt allvarligt att inte alla elever under den skoldag som Skolinspektionen observerade fick en hög grad av lärarstöd. Men om resultatet därutöver stämmer mer generellt kan det betyda att många elever under en stor del av sin gymnasietid inte får det lärarstöd de har rätt till. Alla elever får därmed inte likvärdiga förutsättningar att nå målen för utbildningen. I förlängningen kan konsekvensen av bristande lärarstöd vara att eleverna inte når kunskapskraven, och riskerar att lämna gymnasiet utan fullständiga betyg. De fördelar som finns med de olika arbetsformerna beträffande elevernas kunskapsmässiga och sociala utveckling riskerar också att utebli.

Skolinspektionens oanmälda besök ger endast en ögonblicksbild av verksamheten på de skolor som ingår i den flygande inspektionen. Några övergripande eller nationella slutsatser avseende fördelningen mellan de tre arbetsformerna eller grad av lärarstöd går därmed inte att dra. Det går inte heller att göra några jämförelser mellan kommunala och fristående verksamheter.

Även om resultaten gäller en dag stämmer fördelningen mellan arbetsformer med vad tidigare forskning identifierat i undervisningen i svensk skola. Inspektionens resultat stämmer också väl överens med den problembild som forskningen identifierat vad gäller tillämpningen av individuellt arbete.

Huvudmän och rektorer måste bli bättre på uppföljning

Läroplanen kräver att skolan erbjuder eleverna strukturerad undervisning under lärarens ledning, såväl i helklass som enskilt. Vilka arbetsformer som ska eller bör väljas i undervisningen specificeras dock inte i styrdokumentet.

Några exempel på övergripande skrivningar i läroplanerna för grundskolan och gymnasieskolan gällande arbetsformer:⁸

- Läraren ska ta hänsyn till varje enskild elevs behov, förutsättningar, erfarenheter och tänkande;
- Läraren ska svara för att eleverna får pröva olika arbetssätt och arbetsformer;
- Läraren ska i undervisningen skapa en sådan balans mellan teoretiska och praktiska kunskaper som främjar elevernas lärande;
- Skolan ska erbjuda eleverna strukturerad undervisning under lärares ledning, såväl i helklass som enskilt.

Hur detta ska eller bör gå till specificeras inte i läroplanerna eller i kommentar- och stödmaterial. I stället är det upp till rektor, lärare och elever att avgöra hur undervisningen mer i detalj ska organiseras och utformas för att leva upp till kraven i läroplanen.

Det finns en viss motsägelse mellan den flygande inspektionens resultat, och rektorernas intervjuvar. Enligt resultatet i avsnitt 2.2 uppger flertalet av de intervjuade rektorerna att de strävar efter att eleverna får ett aktivt lärarstöd i all undervisning. "Skolledningens intention är att det ska vara hundprocentigt lärarstöd så långt det är möjligt, oavsett arbetsform" uppger till exempel en rektor. "Det är med andra ord inte meningen att läraren ska sätta igång en lektion och sedan lämna eleverna i klassrummet" förtydligar samma rektor. Majoriteten av de intervjuade rektorerna uppger vidare att de strävar efter att variera arbetsformer, och att val av arbetsformer varierar periodvis.

Sammantaget ger rektorsintervjuerna en bild av att skolorna är väl införstådda med läroplanens krav. I många fall uppger rektorerna också att de har en aktiv uppföljning av både arbetsformer och grad av lärarstöd. Trots detta visar resultatet från lektionsobservationerna att en tredjedel av eleverna endast får en ganska eller mycket låg grad av lärarstöd.

⁸ Förordning (SKOLFS 2011:144) om läroplan för gymnasieskolan; Förordning (SKOLFS 2010:37) om läroplan för grundskolan, förskoleklass och fritidshemmet

Observationerna där lärarstödet bedömdes som lågt verkar ha flera saker gemensamt. Bristande studiero och otydlig struktur var vanliga inslag. Vid en observation noterade till exempel inspektören att 15 av 25 elever kom för sent och utan arbetsmaterial, vilket bidrog till en otydlig lektionsstart utan dialog eller sammanhang. "En väldigt stökig helklassundervisning där eleverna pratar om annat och läraren inte hade förmåga att fånga deras intresse" sammanfattar inspektören. På en lektion med grupparbete noterar inspektören att några elever arbetade "men de flesta eleverna gjorde andra saker eller ingenting. Eleverna föreföll omotiverade och ointresserade av ämnet. Mycket 'lek' med mobiltelefoner, snack om annat och ganska hög volym. Några elever går in och ut ur klassrummet. En mycket stökig lektion."

Det förekommer också att eleverna under längre perioder inte har tillgång till lärare. På en skola uppger eleverna att "några lärare har favoriter, om man är duktig får man mer uppmärksamhet och tid." Vid samma intervju uppger eleverna att det är lärarberoende om man får hjälp, vissa lärare "sitter mest vid sin dator och kommer bara om man ber dem." I elevintervjuer på en annan skola beskriver eleverna hur det går att undvika lärarens uppmärksamhet och ägna sig åt annat under den tid som är avsatt för grupparbete. "Det är lätt att inte göra så mycket utan att lärarna har koll, det är lätt att inte delta aktivt i grupparbetet" säger till exempel en grupp intervjuade elever. Vid ett annat tillfälle uppger eleverna att lärarna många gånger inte svarar på deras frågor vid individuellt arbete. "Vissa lärare var mycket snällare nu när du var med" säger samma elever till inspektören. "Du kanske alltid borde följa oss?"

Inspektörerna beskriver också att lärare inte alltid tar hänsyn till elevernas förutsättningar och behov. En inspektör noterar till exempel att läraren under ett antal lektioner enbart använde sig av förmedlande pedagogik, vilket passade en stor del av elevgruppen illa. På en annan skola noterar inspektören att "bara cirka hälften av eleverna var aktiva, redovisningen höll låg kvalitet och ingen koppling gjordes mellan uppgiften och kursmål. Otydligt för eleverna vad syftet med lektionen var."

Den flygande inspektionens samlade resultat pekar på att de svagheter som redovisats ovan var särskilt framträdande då eleverna hade individuellt arbete. Detta stämmer väl överens med den problembild som forskning inom området lyfter fram.

Där framhålls bland annat att vissa elever har planeringssvårigheter (att de till exempel bara vill planera det de tycker bäst om, att de har svårt att välja, att de inte förstår vad planeringen går ut på, etc.), känner sig vilsna inför själva ar-

betssättet eller har svårt att omsätta instruktionerna i handling. Det är inte heller ovanligt att nivån på uppgifterna inte blir så hög, utan stannar vid ren faktainsamling.⁹

Precis som med andra arbetsformer kan individuellt arbete tillämpas på ett sätt som gynnar elevernas lärande och utveckling. Enligt flera studier är dock denna arbetsform särskilt beroende av hur läraren introducerar och använder arbetsformen i undervisningen.¹⁰ Tillämpningen av individuellt arbete ställer till exempel höga krav på lärarens pedagogiska färdigheter samt ledarskap i klassrummet. Arbetsformen kräver också en tydlig och återkommande hänsyn till elevernas förutsättningar och behov.

Skolinspektionens samlade observationer i de besökta skolorna pekar på att de i praktiken oftare misslyckades med tillämpningen av individuellt arbete än med tillämpning av helklassundervisning och grupparbete. I många fall observerade inspektörerna vid individuellt arbete situationer där lärarna inte uppmärksammade elever som verkade omotiverade, och inte gav dem det stöd de behövde för att komma vidare med uppgiften. Uppgiften på en lektion var till exempel att eleverna självständigt skulle läsa i en skönlitterär bok på engelska. Mer än hälften av eleverna hade inte med sig någon bok och några av dessa skickades till ett grupprum för högläsning. Läraren besökte aldrig grupprummet, och flera av de elever som ändå var kvar i klassrummet surfade eller gjorde något annat. På en annan lektion noterar inspektören att läraren hade svårigheter att nå fram med instruktioner till varje elev. "Vissa elever gav dåligt gensvar, och förhöll sig ganska inaktiva. Läraren försökte inte med några alternativa metoder för att anpassa stödet till de enskilda eleverna."

Precis som vid de andra arbetsformerna finns vid individuellt arbete också en nära koppling mellan låg grad av lärarstöd och bristande studiero. På en skola där eleverna skulle läsa självständigt ur en bok observerade till exempel inspektören att läraren lämnade klassrummet flera gånger och att det var låg studiero: "eleverna sa att de ska 'låtsas' plugga tills de 'äntligen' får gå hem." I ett annat fall gör flertalet elever inget arbete alls, "de går ut och in i klassrummet, spelar på mobil eller googlar på dator. Läraren går runt men lyckas inte få eleverna att ta itu med uppgiften trots att den ska lämnas in dagen därpå." Lektioner som omfattar individuellt arbete slutar flera gånger före planerad sluttid, antingen genom att enskilda elever eller hela klassen lämnar lokalerna.

⁹ Carlgren 2005, s. 22–23; Bergqvist 2005, s. 67–69; Österlind 2005a, s. 85–92; Österlind 2005b, s. 122–134.

¹⁰ Hensvold 2006, s. 45–47 och 56; Granström 2003, s. 224, 229 och 235; Granström och Einarsson 1995, s. 9–13; Skolverket 2004, s. 81–84 och 120; Skolverket 2009, s. 211–212. Se också Österlind, E. red. (2005).

En slutsats är därmed att huvudmän och rektorer måste bli bättre i sin uppföljning av lärarstöd och val av arbetsformer, för att stärka lärares arbete med att planera och genomföra en bra undervisning. I en sådan uppföljning rekommenderar Skolinspektionen att huvudmän och rektorer belyser fördelningen mellan de tre arbetsformerna i undervisningen, och då särskilt användningen av individuellt arbete.

Sammantaget behöver skolorna på ett mer systematiskt sätt ta hänsyn till de svårigheter som tillämpning av individuellt arbete innebär. I förlängningen finns också anledning att fråga sig om individuellt arbete används i för stor omfattning, mot bakgrund av att det i praktiken är en krävande arbetsform att genomföra framgångsrikt.

Lägst grad av lärarstöd får eleverna på el- och energiprogrammet

Av resultatet framgår inga tydliga skillnader i grad av lärarstöd mellan högskoleförberedande respektive yrkesprogram. En djupare jämförelse mellan gymnasieprogrammen försvåras också av att de olika programmen besöktes i olika omfattning (se tabell 5).

Utifrån observationerna i den flygande inspektionen finns ändå anledning att uppmärksamma den låga graden av lärarstöd på el- och energiprogrammet. Tillspetsat går det att säga att om du var elev på samhällsvetenskapsprogrammet den 17 oktober fick du sannolikt en genomgående hög grad av lärarstöd och undervisades mycket i helklass. Om du istället var elev på el- och energiprogrammet var sannolikheten hög att du fick en genomgående låg grad av lärarstöd och arbetade mycket på egen hand.

Detta resultat är särskilt anmärkningsvärt då el- och energiprogrammet, precis som flera andra av gymnasieskolans yrkesprogram, har en stor andel elever i behov av motivationshöjande insatser och särskilt stöd.¹¹ På merparten av de skolor där Skolinspektionen observerade undervisning inom el- och energiprogrammet är skolans genomsnittliga betygspoäng också lägre än genomsnittet för både kommunen och riket.¹² Istället för det som framkom, kan det sägas att inspektionen borde ha visat motsatt resultat: att el- och energiprogrammets elever är särskilt gynnade och får en genomgående mycket hög grad av lärarstöd.

¹¹ Olofsson och Wadensjö 2006 s. 44ff, Skolverket 2008.

¹² Se Skolverkets nationella statistik SIRIS. På flertalet av skolorna går det av statistiska skäl inte att urskilja resultaten på el- och energiprogrammet, då antalet elever är lågt på detta program. Av de sju skolor där Skolinspektionen observerade undervisning inom el- och energiprogrammet har dock fem en genomsnittlig betygspoäng som är lägre än snittet både för kommunen och för riket.

Skillnaden kan inte enbart förklaras utifrån olikheter i respektive programs utformning och innehåll. Förklaringen måste också sökas i hur huvudmän och skolor väljer att utforma utbildningen för dessa elever. Mot bakgrund av hur eleverna vid el – och energiprogrammet missgynnas, kan i detta avseende berörda huvudmäns och skolors arbete ifrågasättas.

Elevernas upplevelse av individuellt arbete

Resultatet i den flygande inspektionen uppvisar en annan intressant avvikelse vid en jämförelse mellan inspektörernas observationer och elevernas utsagor. För arbetsformerna helklassundervisning och grupparbete återspeglar inspektörernas kommentarer i stort också elevernas upplevelse av undervisningen. För arbetsformen individuellt arbete är detta mindre tydligt. Trots att inspektörerna observerat många och konkreta fall av brister i undervisningen, uppger ett stort antal av de intervjuade eleverna att de är nöjda med hur lärarna och skolan organiserar det individuella arbetet. I många av intervjuerna uppger eleverna till exempel att lärarna finns tillhands, att de är bra på att förklara, och att de förstår vad man ska lära sig under lektionen. "Läraren har koll!" är en typisk elevkommentar.

Det är möjligt att elevernas intervjuvar speglar att mer än 60 procent av dem får en hög grad av lärarstöd. Avvikelsen ovan kan också återspegla svårigheten med att genomföra elevintervjuer vid en oanmäld flygande inspektion. Men det är också möjligt att de brister inspektörerna observerade i många fall uppfattas som något positivt ur elevernas perspektiv. Lektioner där eleverna har möjlighet att komma och gå som de vill, surfa ostört på mobilen eller datorn och samtala med kamraterna kan, för vissa elever, vara ett uppskattat inslag i utbildningen. Detta kan också vara ett skäl till att bristerna inte åtgärdas. Skolor med svagt kvalitetsarbete, bristande pedagogiskt ledarskap, vikande elevunderlag eller många elever i behov av extra motivationsinsatser förmår kanske inte åstadkomma de förändringar som krävs, eftersom eleverna skenbart är nöjda.

4. Problembild, urval och frågeställningar

Under de senaste decennierna har det skett en förändring av arbetsformerna inom den svenska skolan. Individuellt arbete har fått ett större utrymme i undervisningen, medan helklassundervisning och även grupparbete fått mindre utrymme.

Det finns inga entydiga svar på vilken arbetsform som bäst gynnar elevers kunskapsmässiga och sociala utveckling. Detta beror i stället på hur arbetsformerna tillämpas av läraren. En central framgångsfaktor i tillämpningen är att läraren aktivt leder undervisningen och stödjer eleverna. Flera studier har dock pekat på att den tid som eleverna erbjuds aktivt lärarstöd för sin kunskapsutveckling – enskilt eller i helklass – har minskat över tid.¹³ Det finns därför anledning för Skolinspektionen att granska denna fråga närmare, bland annat genom flygande inspektion.

Urval

Kunskapen om vilka arbetsformer som förekommer i gymnasieskolan och hur de tillämpas begränsad, eftersom flertalet studier i första hand berört grundskolan. Samtidigt kan det antas att eget arbetet är minst lika framträdande inom gymnasieskolan som inom grundskolan. Den flygande inspektionen avgränsar sig därför till gymnasieskolan.

Skolinspektionen har i sin tillsyn konstaterat att det hos vissa enskilda huvudmän finns gemensamma bristområden när det gäller undervisningen. Dessa brister yttrar sig i arbetsformer som innebär att eleverna inte får den ledning och stimulans de behöver för att nå längre i sin kunskapsutveckling. Mot bakgrund av dessa signaler avgränsas den flygande inspektionen år 2013 till att enbart granska fristående huvudmän. Detta innebär inte att liknande brister inte förekommer i kommunala skolor.

Inom respektive huvudmans verksamhet valdes därefter enskilda skolor att besöka. Det slumpvisa urvalet byggde bland annat på antal elever, regional spridning eller om skolan erbjuder ett av de fem gymnasieprogram som ingick i den flygande inspektionen. *Den flygande inspektionens resultat kan inte ligga till grund för någon jämförelse mellan fristående och kommunala huvudmän.*

Följande fem gymnasieprogram ingick i den flygande inspektionen:

- El- och energiprogrammet (yrkesprogram)
- Hantverksprogrammet (yrkesprogram)
- Samhällsvetenskapsprogrammet (högskoleförberedande program)
- Estetiska programmet (högskoleförberedande program)
- Programriktat individuellt val (introduktionsprogram)

¹³ Hensvold 2006, s. 45–47 och 56; Granström 2003, s. 224, 229 och 235; Granström och Einarsson 1995, s. 9–13; Skolverket 2004, s. 81–84 och 120; Skolverket 2009, s. 211–212.

I urvalet av program strävade Skolinspektionen i första hand efter en jämn fördelning mellan yrkesprogram, högskoleförberedande program samt introduktionsprogram. Utöver detta utgick urvalet från vilka gymnasieprogram i fristående gymnasieskolor som har störst antal elever.

Frågeställningar

Syftet med den flygande inspektionen år 2013 var att kartlägga vilka arbetsformer som elever i vissa fristående gymnasieskolor möter under en skoldag och vilket lärarstöd dessa elever får. I den flygande inspektionen inhämtades information i syfte att besvara följande två huvudfrågeställningar:

- *Hur ofta förekommer arbetsformerna a) helklassundervisning b) grupp-
arbete c) individuellt arbete?*
- *Hur tillämpas de olika arbetsformerna med avseende på lärarens led-
ning?*
 - I vilken grad består helklassundervisning av "lärande samtal" mellan elever och lärare?
 - Vilket stöd får eleverna från läraren vid grupparbete?
 - Vilket stöd får eleverna från läraren vid individuellt arbete?

Den första frågeställningen handlar om att kartlägga omfattningen på de olika arbetsformer som förekommer. Den andra frågeställningen handlar om att kartlägga i vilken grad läraren leder undervisningen och stödjer eleverna i deras kunskapsutveckling.

5. Metod och genomförande

Den flygande inspektionen genomfördes genom besök i ett stort antal gymnasieskolor under en och samma dag. Den flygande inspektionen var oanmäld. Detta innebär att information om inspektionen inte skickades till huvudmän och rektorer förrän samma dag som skolbesöket ägde rum. Att inspektionen var oanmäld ökade enligt Skolinspektionens bedömning sannolikheten att verksamheten som inspektörerna observerade motsvarade en vanlig skoldag på de besökta skolorna.

Vissa skolbesök ställdes in efter att inspektören anlant till skolan och funnit antingen att eleverna hade praktik eller att skolans lärare hade studiedag. Av Skolinspektionen ursprungliga urval på 81 skolor föll 19 stycken bort på detta sätt. Detta är något högre än beräknat, och beror bland annat på att eleverna i

årskurs 2 på yrkesprogrammen samt elever på samhällsvetenskapsprogrammet var på praktik i större omfattning än väntat.

På varje skola följde inspektören elever i en gymnasieklass i årskurs 2 på något av de fem valda programmen. Under skoldagen följde inspektören eleverna på deras lektioner, men inte på raster eller under lunchen.

Lektionsobservationer var den grundläggande metoden för att kartlägga arbetsformer samt grad av lärarstöd. Som stöd för lektionsobservationer hade inspektören ett observationsschema, som konkretiserade de olika arbetsformerna samt graderingen av lärarstöd (se bilaga 3). Under lektionsobservationerna mätte inspektören både den totala undervisningstiden och hur stor del av undervisningstiden som bestod av individuellt arbete, grupparbete eller helklassundervisning. De tre arbetsformerna definierades i förväg och ingick i inspektörernas observationsunderlag. Både i inspektörens övergripande instruktioner samt i observationsschemat specificerades också hur inspektören skulle agera vid de olika undervisningssituationer som inspektören kunde tänkas möta under dagen.

Om eleverna delade på sig hade till exempel inspektören instruktioner att följa gruppen med störst antal elever. Inspektörerna noterade till exempel också om eleverna hade individuellt arbete i hemmet eller någon annanstans utanför skolan. Att individuellt arbete tillämpas så att eleverna inte behöver arbeta med detta i skolan är ett resultat i sig i den flygande inspektionen. Med utgångspunkt i ansvarig lärares eller rektors beskrivning av syftet med det individuella arbetet noterade inspektörerna därför detta som en lektionsobservation.

Som komplement till lektionsobservationer genomfördes också en elevintervju och en telefonintervju med rektorn. Elevintervjun genomfördes som en gruppintervju med ett urval av elever i den klass som inspektören följt under skoldagen. Några dagar efter skolbesöket genomförde inspektörerna också en kort telefonintervju med den rektor som ansvarade för besökt program. Telefonintervjuns syfte var att ge skolledningen möjlighet att ge sin syn på det som framkommit av inspektörens lektionsobservationer.

Avslutningsvis sammanställde inspektören sitt material och matade in det i ett webb-formulär. Utifrån denna datainsamling genomförde projektledningen en sammanställning och analys av den flygande inspektionens resultat.

Översikt över insamlad data i den flygande inspektionen

Nedan tabeller ger en översiktlig bild av de uppgifter som ligger till grund för den flygande inspektionens resultat. Som framgår av tabellerna nedan observe-

Sammanställning av resultat efter flygande inspektion

Dnr 40-2013:180

2013-12-10

25 (27)

rade inspektörerna sammanlagt 270 timmar undervisning. Av dessa var 118 timmar helklassundervisning, 51 timmar grupparbete och 111 timmar individuellt arbete.

Fördelat per lektioner observerade inspektörerna sammanlagt 216 lektioner. På dessa lektioner förekom arbetsformen helklassundervisning 166 gånger, arbetsformen grupparbete 60 gånger och individuellt arbete 127 gånger. De n-värden som återges i vissa av diagrammen i rapporten utgår ifrån dessa resultat.

Tabell 4. Antal skolor samt observerad tid per huvudman.

	JENSEN education college AB	Kunskapsskolan i Sverige AB	Plusgymnasiet AB	Praktiska Sverige AB	ThorenGruppen AB	Vittragymnasiet AB	SUMMA
Antal besökta skolor	10 st	7 st	12 st	21 st	8 st	4 st	62 st
Antal observerade timmar	48 timmar	33 timmar	53 timmar	79 timmar	41 timmar	16 timmar	270 timmar

Tabell 5. Antal gymnasieprogram fördelat per huvudman.¹⁴

	JENSEN education college AB	Kunskapsskolan i Sverige AB	Plusgymnasiet AB	Praktiska Sverige AB	ThorenGruppen AB	Vittragymnasiet AB	SUMMA
IMPRO				9 st			9 st
EST			6 st			1 st	7 st
SA	10 st	7 st			5 st	3 st	25 st
HV			6 st	5 st	1 st		12 st
EE				7 st	2 st ¹⁵		9 st
Summa	10 st	7 st	12 st	21 st	8 st	4 st	62 st

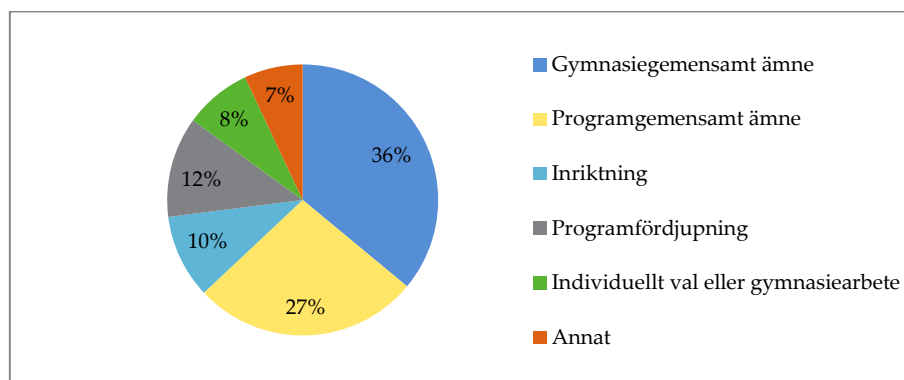
¹⁴ IMPRO (introduktionsprogrammet programinriktat individuellt val), EST (estetiska programmet), SA (samhällsvetenskapsprogrammet), HV (hantverksprogrammet), EE (el- och energi programmet)

¹⁵ På en av huvudmannens skolor besöktes också elever inom Bygg- och anläggningsprogrammet (BA)

Tabell 6. Antal timmar undervisning som observerades per gymnasieprogram.

IMPRO	EST	SA	HV	EE	SUMMA
34 timmar	28 timmar	126 timmar	52 timmar	30 timmar	270 timmar

Majoriteten av undervisningen som observerades den 17 oktober omfattade ett av nio gymnasiegemensamma ämnen: engelska, historia, idrott och hälsa, matematik, naturkunskap, religionskunskap, samhällskunskap och svenska samt svenska som andraspråk. Av gymnasiegemensamma ämnen var lektioner i engelska och svenska vanligast.

Diagram 8. Observerad tid den 17 oktober fördelad per ämne/lektionsinnehåll. Total observerad tid är 270 timmar.

Referenser

Bergqvist, K. (2005) "Planering av eget arbete – ett förändrat innehåll i undervisning", i: Österlind, E. (red.) *Eget arbete – en kameleont i klassrummet: Perspektiv på ett arbetssätt från förskola till gymnasium*, Lund: Studentlitteratur.

Carlgrén, I. (2005) "Konsten att sätta sig själv i arbete", i: Österlind, E. (red.) *Eget arbete – en kameleont i klassrummet: Perspektiv på ett arbetssätt från förskola till gymnasium*, Lund: Studentlitteratur.

Granström, K. (2003) "Arbetsformer och dynamik i klassrummet", i: Selander, S. (red.) *Kobran, nallen och majjen: Tradition och förnyelse i svensk skola och skolforskning*, Forskning i fokus, Nr 12, Stockholm: Myndigheten för skolutveckling.

Granström, K. och Einarsson, C. (1995) *Forskning om liv och arbete i svenska klassrum – en översikt*, Stockholm: Liber.

- Hensvold, I. (2006) *Elevaktiva arbetsmodeller och lärande i grundskolan: En kunskapsöversikt*, Forskning i fokus, Nr 30, Stockholm: Myndigheten för skolutveckling.
- Olofsson J. och Wadensjö, E. (2006) *Läringsutbildning – ett återkommande bekymmer eller en oprövad möjlighet?* Stockholm: Finansdepartementet.
- Skolverket (2004) *Nationella utvärderingen av grundskolan 2003: Sammanfattande huvudrapport*, Rapport 250, Stockholm: Fritzes.
- Skolverket (2008) *Studieresultat i gymnasieskolan – en statistisk beskrivning av ofullständiga gymnasiestudier*. Skolverkets aktuella analyser 2008. Stockholm: Fritzes.
- Skolverket (2009) *Vad påverkar resultaten i svensk grundskola? Kunskapsöversikt om betydelsen av olika faktorer*. Stockholm: Fritzes.
- Österlind, E. (2005a) "En skraddarsydd skola för alla?", i: Österlind, E. (red.) *Eget arbete – en kameleont i klassrummet: Perspektiv på ett arbetssätt från förskola till gymnasium*, Lund: Studentlitteratur.
- Österlind, E. (2005b) "Eget arbete i med- och motvind", i: Österlind, E. (red.) *Eget arbete – en kameleont i klassrummet: Perspektiv på ett arbetssätt från förskola till gymnasium*, Lund: Studentlitteratur.
- Österlind, E., red. (2005) *Eget arbete – en kameleont i klassrummet: Perspektiv på ett arbetssätt från förskola till gymnasium*, Lund: Studentlitteratur.

Bilagor

1. Uppgift om vilka huvudmän och skolor som granskats
2. Kunskapsöversikt
3. Observationsschema

Bilaga 1. Skolor som besöktes i den flygande inspektionen

Listan omfattar de 62 skolor där besök genomfördes i Skolinspektionens flygande inspektion den 17 oktober 2013. I det ursprungliga urvalet ingick 81 skolor. Besök ställdes in på 19 av dessa då eleverna antingen var på praktik eller lärarna hade studiedag.

I listan nedan anges skolans namn samt det program som inspektören observerade under besöket. De fem gymnasieprogrammen som ingick i inspektionen var: el- och energiprogrammet (EE), hantverksprogrammet (HV), samhällsvetenskapsprogrammet (SA), introduktionsprogrammet programinriktat individuellt val (IMPRO) samt estetiska programmet (EST).

Sex huvudmän berördes av den flygande inspektionen: JENSEN education college AB, Kunskapsskolan i Sverige AB, Plusgymnasiet AB, Praktiska Sverige AB, ThorenGruppen AB samt Vittragymnasiet AB.

1. **Borås**
JENSEN gymnasium Borås, SA
Praktiska Borås, IMPRO
2. **Falun**
Plusgymnasiet Falun, HV
Praktiska Falun, HV
3. **Gnesta**
Praktiska Gnesta, IMPRO
4. **Gävle**
Yrkesgymnasiet Gävle, HV
Praktiska Gävle, IMPRO

5. **Göteborg**
Kunskapsgymnasiet Göteborg, SA
Plusgymnasiet Göteborg, EST
Sjölin's Gymnasium Vasastan, SA
Praktiska Göteborg, IMPRO
6. **Halmstad**
Praktiska Halmstad, IMPRO
7. **Helsingborg**
JENSEN gymnasium Helsingborg, SA
Praktiska Helsingborg, EE
8. **Jönköping**
JENSEN gymnasium Jönköping, SA
Plusgymnasiet Jönköping, HV
9. **Karlstad**
Plusgymnasiet Karlstad, EST
Thoren Business School Karlstad, SA
10. **Kristianstad**
Plusgymnasiet Kristianstad, EST
11. **Linköping**
JENSEN gymnasium Linköping, SA
Thoren Business School Linköping, SA
12. **Luleå**
Praktiska Luleå, HV
13. **Lund**
JENSEN gymnasium Lund, SA
14. **Malmö**
JENSEN gymnasium Malmö, SA
Kunskapsgymnasiet Malmö, SA
Plusgymnasiet Malmö, HV
Thoren Business School Malmö, SA
Praktiska Malmö Limhamn, EE

15. **Nacka**
Vittraggymnasiet Sickla, SA

16. **Norrköping**
Kunskapsgymnasiet Norrköping, SA
Plusgymnasiet Norrköping, HV

17. **Nykvarn**
Praktiska Nykvarn, HV

18. **Sigtuna**
Praktiska Märsta, EE

19. **Sollentuna**
Yrkesgymnasiet Sollentuna, EE

20. **Stockholm**
JENSEN Gymnasium Norra, SA
JENSEN gymnasium Södra, SA
Internationella kunskapsgymnasiet, SA
Kunskapsgymnasiet Globen, SA
Plusgymnasiet Stockholm, EST
Vittraggymnasiet Södermalm, SA
Praktiska Stockholm, EE

21. **Sundsvall**
Plusgymnasiet Sundsvall, HV
Thoren Business School Sundsvall, SA
Praktiska Sundsvall, IMPRO

22. **Södertälje**
Praktiska Södertälje, EE

23. **Uddevalla**
Plusgymnasiet Uddevalla, EST
Praktiska Uddevalla, IMPRO

24. **Uppsala**
JENSEN gymnasium Uppsala, SA
Kunskapsgymnasiet Uppsala, SA
Thoren Business School Uppsala, SA
Praktiska Uppsala, EE
25. **Varberg**
Plusgymnasiet Varberg, EST
26. **Västerås**
JENSEN gymnasium Västerås, SA
Kunskapsgymnasiet Västerås, SA
Praktiska Västerås, HV
27. **Växjö**
Praktiska Växjö, IMPRO
28. **Ystad**
Praktiska Ystad, HV
29. **Örebro**
Plusgymnasiet Örebro, HV
Praktiska Örebro, HV/IMPRO
Yrkesgymnasiet Örebro, EE/BA
30. **Örnsköldsvik**
Praktiska Örnsköldsvik, EE
31. **Östersund**
Vittragymnasiet Östersund, EST

Bilaga 2. Kunskapsöversikt: Arbetsformer i gymnasieskolan

Rättslig reglering

Den svenska skolan är sedan 1990-talets början mål- och resultatstyrd. Vilka kunskapsmål som ska uppnås och vad undervisningen ska behandla anges övergripande i läroplanerna, och mer detaljerat i kurs-/ämnesplanerna via syftet (förmågorna), det centrala innehållet och kunskapskraven. Vilka arbetsformer¹ som ska eller bör väljas i undervisningen specificeras dock inte lika ingående i styrdokumentet. Några exempel på övergripande skrivningar i läroplanerna för grundskolan och gymnasieskolan gällande arbetsformer²:

- Undervisningen ska bedrivas i demokratiska arbetsformer [...];
- Läraren ska ta hänsyn till varje enskild elevs behov, förutsättningar, erfarenheter och tänkande;
- Läraren ska svara för att eleverna får pröva olika arbetssätt och arbetsformer;
- Läraren ska i undervisningen skapa en sådan balans mellan teoretiska och praktiska kunskaper som främjar elevernas lärande;
- Skolan ska erbjuda eleverna strukturerad undervisning under lärares ledning, såväl i helklass som enskilt.

Hur detta ska eller bör gå till specificeras inte i läroplanerna eller i kommentar-/stödmaterial. I stället är det upp till rektor, lärare och elever att avgöra hur undervisningen mer i detalj ska organiseras och utformas för att leva upp till kraven i läroplanen.

Forskningslitteratur och utvärderingar

¹ Med "arbetsformer" avses i direktivet de relationella ramarna som elever bedriver sitt skolarbete inom (kan ske via helklassundervisning, grupparbete eller individuellt arbete). Se mer om dessa definitioner i avsnitt 3.

² Förordning (SKOLF 2011:144) om läroplan för gymnasieskolan; Förordning (SKOLF 2010:37) om läroplan för grundskolan, förskoleklass och fritidshemmet.

Förändrade arbetsformer över tid

I empiriska studier av vilka arbetsformer som förekommer i svensk skola urskiljs vanligtvis tre typer av arbetsformer: helklassundervisning, grupparbete och individuellt arbete.

Studier har visat att över tiden – från 1960-talet till 2000-talet – har dessa arbetsformer förändrats både till omfång och innehåll. Förändringen avseende innehållet avser främst helklassundervisning och individuellt arbete. Om denna förändring i omfång och innehåll är ”bra” eller ”dålig” kan enligt litteraturen inte besvaras med ett enkelt ja eller nej. Svaret är i stället beroende bland annat av hur arbetsformerna tillämpas av läraren och vad arbetsformens konsekvenser bedöms mot (om det till exempel är elevers lärande, studiero i undervisningen, etc). Nedan redogörs mer ingående för dessa förändringar.

Inger Hensvold uppger i sin kunskapsöversikt över elevaktiva arbetsmodeller i grundskolan att studier visat att den totala undervisningstiden som ägnas åt helklassundervisning och grupparbete har successivt minskat sedan 1960-talet fram till 2000-talets början. Den tid som ägnas åt individuellt arbete har däremot ökat.³ Kjell Granström och Charlotta Einarsson har sammanfattat forskningsresultat om denna förändring av arbetsformerna i svensk grundskola enligt följande:

Tabell 1: Del av total undervisningstid som ägnas åt olika arbetsformer.

	Helklassundervisning	Grupparbete	Individuellt arbete
1960-talet	60 %	18 %	22 %
1980-talet	50 %	24 %	26 %
2000-talet	44 %	12 %	41 %

Källa: Granström 2003, s. 224, 229 och 235; Granström och Einarsson 1995, s. 9–13.

Även Skolverket framhåller i sin senaste nationella utvärdering av grundskolan från år 2003 att arbetsformerna i skolan har förändrats sedan 1990-talets början. I utvärderingen konstateras att det traditionella undervisningssättet – att läraren leder lektionen i helklass, pratar och ställer frågor medan eleverna lyssnar och svarar – tycks ha minskat. Enskilt arbete – i form av att eleverna arbetar var för sig – tycks ha blivit vanligare. Enskilt arbete är klart vanligast i ämnena slöjd, matematik och bild.⁴ Denna förändring av undervisningen i svensk skola

³ Hensvold 2006, s. 45–47 och 56.

⁴ Skolverket 2004, s. 81–84 och 120.

över tid bekräftar Skolverket också i sin kunskapsöversikt från år 2009 om vad som påverkar resultaten i svensk grundskola.⁵

Inom forskningen framhålls också att helklassundervisningen har förändrats inte bara till omfånget, utan även till innehållet. På 1960-talet ägnades helklassundervisningen främst åt kunskapsförmedling. Det innebar att läraren hade genomgångar, läxförhör, läste högt, visade bilder eller filmer för eleverna, etc. På 1990- och 2000-talet handlar däremot helklassundervisningen mindre om kunskapsförmedling och mer om administration av undervisningen som till exempel gruppindelningar, information om veckans arbete, insamling av hemuppgifter, etc. Den sammantagna slutsatsen är således att klassrummet som en mötesplats där elever och lärare deltar i kollektiva samtal och delar gemensamma erfarenheter har minskat över tid.⁶

När det gäller grupparbetet som arbetsform finns inga tydliga indikationer i forskningen på att sättet att genomföra grupparbetet på skulle ha förändrats över tid. Däremot påpekas att det individuella arbetet har förändrats över tid. Under grundskolans första decennier under 1960- och 1970-talet bestod detta främst i lärarstyrda uppgifter för alla elever. Detta kunde exempelvis innebära att eleverna arbetade vidare i övningsböcker eller arbetshäften med det läraren gått igenom. Eleverna arbetade alltså var för sig i klassrummet med dessa uppgifter. Denna variant på individuellt arbete förekommer också idag, men sedan 1980-talet har det individuella arbetet också i högre grad tagit formen av "eget arbete". Det egna arbetet består i att eleverna planerar sitt eget arbete, och/eller att eleverna själva styr och fördelar tiden till de uppgifter som ska utföras. Det är också vanligt förekommande att eleverna väljer var och när detta arbete sker, vilket ofta innebär att läraren inte finns i direkt närhet till eleverna när de arbetar.⁷

Olika arbetsformers påverkan på undervisningen och elevers lärande

Vilken påverkan har, enligt forskningen, olika arbetsformer på undervisningen och elevers lärande? Är någon arbetsform "bättre" än någon annan? Några entydiga svar finns inte på frågan, utan det beror på hur läraren tillämpar arbetsformerna och vad det är man bedömer påverkan mot. En faktor som berör alla arbetsformer gäller i vilken grad som eleverna erbjuds strukturerad under-

⁵ Skolverket 2009, s. 211–212.

⁶ Granström 2003, s. 224–227; Granström 2007, s. 19 och 25; Hensvold 2006, s. 45–46.

⁷ Granström 2003, s. 235–240; Granström 2007, s. 23–26; Hensvold 2006, s. 56; Vinterek 2006, s. 69–74.

visning och ett aktivt lärarstöd. Forskningen har visat att en mycket viktig framgångsfaktor för elevers lärande är att läraren har en tydlighet i att formulera mål för vad eleverna ska lära sig, skapar ett stödjande och tillåtande lärandeklimat och arbetar med att såväl lärare som elever utvärderar vilken påverkan undervisningen får på elevernas lärande.⁸ Följaktligen bör också de olika arbetsformerna ske under lärarens aktiva ledning, för att de ska ge positiv effekt på elevernas lärande. Nedan anges mer specifikt hur olika sätt tillämpa de specifika arbetsformerna inverkar på elevernas lärande och på undervisningen, och där en återkommande positiv påverkansfaktor är just att läraren stödjer eleverna.

När det gäller *helklassundervisning* menar vissa forskare att en nackdel med denna kan vara att läraren då måste hantera många elever samtidigt, där till exempel problem med att upprätthålla studiero kan förekomma. Helklassundervisning kan också upplevas som tråkig och bli alltför icke-analytisk om den tillämpas som "katederundervisning" med ensidig betoning på faktaförmedling och där eleverna inte bjuds in att reflektera och analysera kring det läraren berättar. Vidare har helklassundervisningen en svaghet i att läraren kan få svårt att få tiden att räcka till för att förklara för eller gå i dialog med enskilda elever. Samtidigt kan en fördel med helklassundervisning vara att lärare slipper hantera besvärliga gruppprocesser som kan uppstå i exempelvis grupparbeten. Helklassundervisningen har också en styrka i att den möjliggör ett "kollektivt samtal" mellan elever och mellan elever och lärare. Elever får då tillfälle att ställa frågor och reflektera högt inför andra, lära sig lyssna på andras uppfattningar och erfarenheter, träna sig i att formulera argument, etc.⁹

När det gäller *grupparbete* har forskarna identifierat ett antal vanliga problem i svensk skola med detta, och som också kan förklara varför den arbetsformen fått mindre utrymme i undervisningen på senare år. En förklaring är bristande kunskaper om arbetsformen. Vanligtvis utskiljs olika typer av uppgifter i grupparbeten: komplementära uppgifter där enskilda bidrag häftas ihop till en gruppprodukt eller att eleverna redovisar tillsammans på rad inför klassen men var för sig, disjunktiva uppgifter där det räcker att en person löser uppgiften å gruppens vägnar, kompensatoriska uppgifter där man röstar fram "rätt" svar och konjunktiva uppgifter (vilka anses vara de bästa i ett grupparbete) som förutsätter allas deltagande för att uppgiften ska kunna genomföras. Studier av grupparbeten i svensk undervisning i grundskolan visar att ofta är disjunktiva

⁸ Se exempelvis Håkansson och Sundberg 2012, s. 184–185 och 192–196. Dessa tankegångar har John Hattie benämnt som "synligt lärande" och "synlig undervisning", se Hattie 2009, s. 22–26 och 237–239 och Hattie 2012, s. 33–40 och 42–55.

⁹ Granström 2003, s. 225–228; Granström 2007, s. 30; Hensvold 2006, s. 47.

och komplementära grupparbeten vanligast, medan konjunktiva är mindre vanliga. En annan förklaring är att grupparbeten kan ge upphov till grupprocesser som inte alltid är lätta för läraren att hantera. Det kan exempelvis handla om tävlan, konkurrens och maktspel, men också att eleverna ägnar en stor del av tiden åt att utforska varandras åsikter, identiteter, värderingar etc i stället för att arbeta med uppgiften.¹⁰

I litteraturen har ett antal kriterier lyfts fram som kännetecknar ett lyckat grupparbete. Exempelvis lyfter Granström fram följande punkter: (a) uppgifterna måste vara tydliga, (b) uppgifterna måste vara adekvata och samtliga bidrag måste behövas, (c) eleverna måste förberedas av läraren för att arbeta i grupp, (d) läraren måste ha kunskap om grupprocesser så att grupparbete inte blir individuellt arbete (komplementära uppgifter) eller arbete utfört av en eller två i gruppen (disjunktiva uppgifter).¹¹

När det gäller *individuellt arbete* har, som nämndes ovan, eget arbete blivit en vanlig arbetsform. Det finns därför flera studier som behandlar olika aspekter av det egna arbetet. Eftersom just det egna arbetet blivit ganska vanligt i svensk skola på senare år, och att det exempelvis finns skolor som profilerat sig mot eget arbete, ägnas detta lite mer utrymme än helklassundervisning och grupparbete.

I antologin *Eget arbete – en kameleont i klassrummet* redovisas empiriska forskningsstudier om eget arbete i skolan. Studierna avser bland annat årskurs 1–3, 4–6, 7–9 och gymnasieskolan. Något som framkommer i alla dessa studier är att det inte finns något entydigt svar på frågan om eget arbete gynnar elevers lärande eller inte, utan det beror på hur läraren introducerar och använder denna arbetsform i undervisningen.

Eget arbete har vuxit fram i skolan som bland annat ett sätt för lärarna att hantera problem med helklassundervisningen, och särskilt sådan i åldersintegrerade klasser. Eget arbete har då blivit ett arbetssätt med syftet att eleverna ska få kunna arbeta och utvecklas i sin individuella takt och på sin egen nivå, och där lärarna kan friställas för att ägna sig åt och hjälpa de elever som behöver hjälp. Eget arbete har också motiverats utifrån att eleverna kan få ökat inflytande och övas i att ta större ansvar för sitt skolarbete.¹²

¹⁰ Granström 2003, s. 229–230; Granström 2007, s. 22–23

¹¹ Granström 2007, s. 234.

¹² Carlgren 2005, s. 15; Österlind 2005a, s. 83 och 94.

Ett centralt inslag i arbetsformen eget arbete är elevernas planering. Detta kan innebära att eleven planerar hur mycket av ett stoff som de ska arbeta med under veckan, och när de ska arbeta med det stoffet. Detta görs i grundskolan ofta i en planeringsdagbok där eleverna också bockar av de uppgifter de gjort. Planeringen är ofta en uppgift i sig som ska redovisas för läraren.¹³

När det gäller frågan om hur eleverna upplever eget arbete och om det gynnar elevernas lärande visar de empiriska resultaten i flera av studierna att det varierar mellan eleverna. Vissa elever klarar exempelvis av att planera utan svårigheter och upplever att planeringsdagboken är till nytta för dem, eller anser att eget arbete är intressantare och roligare än traditionella lektioner. Andra elever har planeringssvårigheter (till exempel att de bara vill planera det de tycker bäst om, att de har svårt att välja, att de inte förstår vad planeringen går ut på, etc), känner sig vilsna inför själva arbets sättet och har svårt att omsätta instruktionerna i handling. Det är inte heller ovanligt att nivån på uppgifterna inte blir så hög, utan stannar vid ren faktainsamling.¹⁴

Flera av författarna i antologin lyfter i sina slutsatser fram flera risker med och kritiska reflexioner kring eget arbete. Exempelvis menar Bergqvist att det ofta är otydligt för eleverna vad eget arbete går ut på och hur de ska arbeta framgångsrikt i en sådan klassrumsmiljö, det vill säga spelreglerna är oklara. Många lärare tycks ta för givet att detta redan finns eller ska mogna fram hos eleverna. Naeslunds huvudinvändning mot den starka tonvikten på eget arbete är att det ofta begränsas till en låg intellektuell nivå, eftersom fokus blir på faktainsamling och att analys och värdering av information hamnar i skymundan. Österlind, som studerat specialarbete och handledningen av detta i gymnasieskolan, menar att handledningen kräver inskolning. Eleverna behöver förstå vad handledning innebär och hur de ska agera i en handledningssituation.¹⁵

Monika Vinterek redovisar i forskningsöversikten *Individualisering i ett skolsammanhang* resultat som belyser effekter av individualiserad undervisning, och berör då effekter av bland annat eget arbete. Flera av dessa resultat överensstämmer med dem som redovisas i ovannämnda antologi.¹⁶ Ett problem som särskilt lyfts fram i Vintereks översikt handlar om så kallad elevforskning. En risk är att eleverna inte alls har forskat, eftersom de ofta har saknat klara

¹³ Carlgren 2005, s. 15–17 och 20; Bergqvist 2005, s. 63–64; Österlind 2005a, s. 84.

¹⁴ Carlgren 2005, s. 22–23; Bergqvist 2005, s. 67–69; Österlind 2005a, s. 85–92; Österlind 2005b, s. 122–134

¹⁵ Bergqvist 2005, s. 74; Naeslund 2005, s. 118; Österlind 2005b, s. 138–139.

¹⁶ Vinterek 2006, s. 94–97.

frågeställningar och därmed inte har några tydliga resultat att redovisa. När de formulerar frågeställningar blir dessa ganska ofta av kortare faktakaraktär och inte djupinriktade och utvecklande. Många gånger består därför arbetet av informationssökning för att finna fakta, men där eleverna har svårt att hitta litteratur som passar deras förståelse.¹⁷

En annan risk med eget arbete är att kunskapsmässig och social utveckling via gruppen går förlorad. Vissa forskare lyfter fram exempelvis att ensamarbetet inte är gynnsamt när det gäller elevernas språkutveckling. Andra har också pekat på att gruppen är en förutsättning för att vissa förmågor och kvaliteter som exempelvis social kompetens, samarbetsförmåga, hänsynstagande och demokratiskt förhållningssätt ska utvecklas, och att en stark betoning på individuellt arbete missgynnar utvecklandet av dessa förmågor.¹⁸ Granström påpekar, som tidigare nämnts, att en av helklassundervisningens styrka är att den kan användas till det "kollektiva samtalet".¹⁹

Ytterligare en risk som framhålls i Vintereks översikt är att målen riskerar att komma i skymundan, och att planeringen och det eleverna gör när de har eget arbete blir det primära och ett mål i sig. I de studier där dessa resultat lyfts fram har man framhållit att en viss aktivitet kan kännas meningsfull för elever och lärare, men att uppleva någonting som meningsfullt behöver inte vara ett mått på vad eller hur mycket eleven lär sig. Om elevernas lärande ska gynnas behöver därför eleverna bli delaktiga i syftet med sina uppgifter och målen för de aktiviteter som planeras.²⁰

Skolverket menar i sin kunskapsöversikt om vad som påverkar resultaten i svensk grundskola att den förändring i riktning mot mer eget arbete i svensk skola är problematisk och sannolikt inte gynnar elevens kunskapsutveckling. Eget arbete har negativa samband med elevernas resultat. Skolverket menar också att arbetsformen innebär en förskjutning av ansvar från lärare till elev. Detta leder, enligt Skolverket, till att stödet hemifrån blir allt viktigare och att föräldrarnas utbildning och kulturella kapital får större betydelse för elevens resultat.²¹ I Vintereks forskningsöversikt finns också resultat som pekar på ett samband mellan elevens socioekonomiska bakgrund och upplevelser av att planera på egen hand. Elever från familjer med rikliga ekonomiska och kultu-

¹⁷ Ibid., s. 98-100.

¹⁸ Ibid., s. 100-101.

¹⁹ Granström 2003, s. 227-228.

²⁰ Vinterek 2006, s.106-108.

²¹ Skolverket 2009, s. 30, 33, 212, 249 och 252.

rella resurser tenderar att ha mer positiva erfarenheter av att planera själva jämfört med elever från familjer med begränsade sådana resurser. En förklaring till detta är bland annat att elever i den förstrnämnda gruppen har förmågan att i högre grad formulera framtida mål som kanske är lite mer krävande och inte upplevs som lika behagliga i nuet.²²

I den internationella forskningen har John Hattie i en omfattande forskningsöversikt funnit att undervisningsmetoder som anknyter till individuellt lärande inte har så omfattande positiva effekter på elevernas lärande. Exempelvis menar Hattie att forskningen visar att undervisningen som sker i samarbetsformer i till exempel smågrupper (*cooperative learning*) har större effekt på elevernas studieresultat än individualistiska metoder (*individualistic learning*).²³

Skolinspektionens erfarenheter

I rapporten *Skolans kvalitetsarbete ger möjlighet till förändring*, som sammanfattar Skolinspektionens erfarenheter och resultat från tillsyn och kvalitetsgranskning år 2012, uppges att lärarens ledning brister på många granskade skolor när det gäller individanpassning av undervisningen. En vanlig kritik mot många grund- och gymnasieskolor är att undervisningen brister när det gäller att ge elever ledning och stimulans för att utvecklas så långt som möjligt i sin kunskapsutveckling, men även när det gäller att undervisningen anpassas efter de elever som har sämre förutsättningar.²⁴

Skolinspektionen har i sin koncerntillsyn konstaterat att det hos vissa enskilda huvudmän finns gemensamma bristområden när det gäller undervisningen som innebär att eleverna inte får den ledning och stimulans de behöver för att nå längre och att de inte heller får den garanterade undervisningstid de har rätt till. Hos exempelvis huvudmannen Utbildning Leder Till Rätt Arbete i Norden AB finns några John Bauergymnasier där det finns exempel på elever som när de lätt och tidigt är färdiga med sin arbetsuppgift får gå hem, trots att det återstår lektionstid.²⁵ I tillsynen av huvudmannen Drivkraft Varend AB:s John Bauergymnasier förekommer det att elever blir "befriade" från delar av lektionen eller hela lektionspass.²⁶ Vid ett av John Bauergymnasierna konstaterade

²² Vinterek 2006, s. 113–114. Även i Hensvolds översikt (Hensvold 2006, s. 69) dras slutsatsen att eget arbete innebär att ansvaret flyttas från läraren till eleven, även om Hensvold inte gör några explicita kopplingar till stödet hemifrån som Skolverket.

²³ Hattie 2009, s. 212–214.

²⁴ Skolinspektionen 2013, s. 61, 64, 82.

²⁵ Skolinspektionen 2012b, s. 2–3.

²⁶ Skolinspektionen 2012c, s. 1–2.

Skolinspektionen att de så kallade studiepassen inte är organiserade på ett sådant sätt att de kan betraktas som en planerad och målstyrd pedagogisk verksamhet under lärares ledning, vilket är en förutsättning för att studiepassen ska kunna betraktas som "undervisning".²⁷

Skolinspektionen genomförde år 2010 en kvalitetsgranskning av projektarbetet och andra självstudier på naturvetenskapsprogrammet, samhällsvetenskapsprogrammet och teknikprogrammet på 27 gymnasieskolor. Huvudresultaten på de granskade skolorna var bland annat följande²⁸:

- *Eleverna inte medvetna om målen i läroplanen.* På de granskade skolorna var det sällsynt att eleverna var medvetna om de övergripande målen som kan kopplas till det självständiga arbetet.
- *Självstudier innebär i sig inte självklart individanpassning.* Självstudier kan innebära detta om arbetssättet utformas så att det möter den enskilde elevens behov. Om självstudier däremot i sig ses som individanpassning finns risk för att skolorna missar behoven hos de elever som har svårare att hantera detta arbetssätt
- *Bristande handledning.* Ansvar för att söka upp läraren för handledning låg på eleven på de granskade skolorna, vilket medförde att det var de redan resursstarka och motiverade eleverna som sökte upp läraren. För en del elever som behövde hjälp blev uppgiften för svår, och de sköt ofta upp arbetet så länge som möjligt.
- *Krävs aktiv pedagogisk handledning i självständigt arbete.* Eleverna på de granskade skolorna visste inte alltid hur de skulle ta sig an en större självständig uppgift, och uppgav att de inte fick tillräckligt stöd i detta. Tiden för självstudier utnyttjades sällan optimalt, och eleverna efterlyste handledning i att uppnå effektivitet, planering och struktur i sitt arbete.

Det bör noteras att inga slutsatser kan dras från projektet om hur vanligt det var att eget arbete valdes som arbetsform, eftersom det obligatoriska projektarbetet ingick i det som studerades i projektet.

Inför denna flygande inspektion genomfördes en förstudie på sex gymnasieskolor i Stockholms kommun. Resultaten visar att olika arbetsformer förekom på de olika skolorna och att elevernas tidsanvändning kan organiseras på olika sätt. Ingen kvantifiering gjordes dock i förstudien av hur stor del av undervisningstiden som utgjordes av individuellt arbete, grupparbete och helklassun-

²⁷ Skolinspektionen 2012d, s. 13–14.

²⁸ Skolinspektionen 2011a och 2011b.

dervisning. I förstudien framhålls emellertid att det skulle vara möjligt att insamla en stor mängd exempel på olika förekommande arbetsuppgifter och arbetssätt.²⁹

Sammanfattande problembild

Ovanstående genomgång av kunskapsläget inom området visar att det har skett en förändring av arbetsformerna inom den svenska skolan under de senaste decennierna. Individuellt arbete har fått ett större utrymme i undervisningen, medan helklassundervisning och även grupparbete fått mindre utrymme. Arbetssätten har också förändrats över tid när det gäller det sätt på vilket helklassundervisningen och det individuella arbetet tillämpas av läraren.

Det finns, som ovanstående genomgång visat, inga entydiga svar på vilken arbetsform som bäst gynnar elevers kunskapsmässiga och sociala utveckling. Detta beror i stället på hur arbetsformerna tillämpas i undervisningen. En central framgångsfaktor i tillämpningen är att läraren aktivt leder undervisningen och stödjer eleverna. Många studier har dock pekat på att den tid som eleverna erbjuds aktivt lärarstöd för sin kunskapsutveckling – enskilt eller i helklass – har minskat över tid. Det finns därför anledning för Skolinspektionen att granska denna fråga närmare.

En stor del av de tidigare studierna har berört grundskolan, och det kan sammanfattningsvis konstateras att kunskapen om vilka arbetsformer som förekommer i gymnasieskolan och hur de tillämpas är begränsad. Samtidigt kan det antas att eget arbete är minst lika framträdande inom gymnasieskolan. Exempelvis är eleverna äldre och de ska förbereda sig för högskolestudier som i hög grad bygger på självständigt arbete, och för arbetslivet där eleven förväntas kunna utföra arbetsuppgifter på egen hand. Skolinspektionens koncerntillsyn visar också att det hos vissa enskilda huvudmän särskilt i gymnasieskolan finns brister när det gäller lärarnas ledning av undervisningen. Mot bakgrund av detta föreslås att den flygande inspektionen inriktas mot gymnasieskolor och mot fristående sådana.

Referenser

Bergqvist, K. (2005) "Planering av eget arbete – ett förändrat innehåll i undervisning", i: Österlind, E. (red.) *Eget arbete – en kameleont i klassrummet: Perspektiv på ett arbetssätt från förskola till gymnasium*, Lund: Studentlitteratur.

²⁹ Skolinspektionen 2012a.

- Carlgren, I. (2005) "Konsten att sätta sig själv i arbete", i: Österlind, E. (red.) *Eget arbete – en kameleont i klassrummet: Perspektiv på ett arbetssätt från förskola till gymnasium*, Lund: Studentlitteratur.
- Förordning (SKOLFS 2010:37) om läroplan för grundskolan, förskoleklass och fritidshemmet.
- Förordning (SKOLFS 2011:144) om läroplan för gymnasieskolan.
- Granström, K. (2003) "Arbetsformer och dynamik i klassrummet", i: Selander, S. (red.) *Kobran, nallen och majjen: Tradition och förnyelse i svensk skola och skolforskning*, Forskning i fokus, Nr 12, Stockholm: Myndigheten för skolutveckling.
- Granström, K. (2007) "Ledarskap i klassrummet", i: Granström, K. (red.) *Forskning om lärares arbete i klassrummet*, Forskning i fokus, Nr 33, Stockholm: Myndigheten för skolutveckling.
- Granström, K. och Einarsson, C. (1995) *Forskning om liv och arbete i svenska klassrum – en översikt*, Stockholm: Liber.
- Hattie, J. (2009) *Visible Learning: A synthesis of over 800 meta-analyses relating to achievement*, London: Routledge.
- Hattie, J. (2012) [2011] *Synligt lärande för lärare* (sv. övers.), Stockholm: Natur och Kultur.
- Hensvold, I. (2006) *Elevaktiva arbetsmodeller och lärande i grundskolan: En kunskapsöversikt*, Forskning i fokus, Nr 30, Stockholm: Myndigheten för skolutveckling.
- Håkansson, J. och Sundberg, D. (2012) *Utmärkt undervisning: Framgångsfaktorer i svensk och internationell belysning*, Stockholm: Natur och Kultur.
- Naeslund, L. (2005) "Morgondagens pedagogik – modifierad privatundervisning?", i: Österlind, E. (red.) *Eget arbete – en kameleont i klassrummet: Perspektiv på ett arbetssätt från förskola till gymnasium*, Lund: Studentlitteratur.
- Skolinspektionen (2011a) *Självstudier*, <<http://www.skolinspektionen.se/sv/Tillsyn--granskning/Kvalitetsgranskning/Genomfordakvalitetsgranskningar/Sjalvstudier/>>, hämtad 130506.
- Skolinspektionen (2011b) *Bristande handledning vid självstudier*, <<http://www.skolinspektionen.se/sv/Tillsyn--granskning/Nyheter1/Bristande-handledning-vid-sjalvstudier/>>, hämtad 130506.
- Skolinspektionen (2012a) *Elevernas tidsanvändning i gymnasieskolan – förstudie inför flygande inspektion*, Rapport 2012-08-15 (intern rapport).

Skolinspektionen (2012b) *Sammanfattande rapport efter tillsyn av skolor med huvudman Utbildning Leder Till Rätt Arbete i Norden AB (ULTRA Education i Norden AB)*, Beslut 2012-04-10, Dnr 44-2011:3576.

Skolinspektionen (2012c) *Sammanfattande rapport efter tillsyn av Drivkraft Värend AB*, Beslut 2012-06-11, Dnr 44-2012:3090.

Skolinspektionen (2012d) *Beslut för gymnasieskola efter tillsyn av den fristående gymnasieskolan John Bauergymnasiet i Hässleholms kommun*, Beslut 2012-06-11, Dnr 44-2011:3414,

Skolinspektionen (2013) *Skolans kvalitetsarbete ger möjlighet till förändring: Skolinspektionens erfarenheter och resultat från tillsyn och kvalitetsgranskning 2012*.

Skolverket (2004) *Nationella utvärderingen av grundskolan 2003: Sammanfattande huvudrapport*, Rapport 250, Stockholm: Fritzes.

Skolverket (2009) *Vad påverkar resultaten i svensk grundskola? Kunskapsöversikt om betydelsen av olika faktorer*. Stockholm: Fritzes.

Skolverket (2012) *Tabell 5A: Elever på program redovisade efter typ av huvudman och kön, läsåret 2012/13*, <<http://www.skolverket.se/statistik-och-analys/statistik/2.4391/2.4392>>, hämtad 130515.

Vinterek, M. (2006) *Individualisering i ett skolsammanhang*, Forskning i fokus, Nr 31, Stockholm: Myndigheten för skolutveckling.

Österlind, E. (2005a) "En skraddarsydd skola för alla?", i: Österlind, E. (red.) *Eget arbete – en kameleont i klassrummet: Perspektiv på ett arbetssätt från förskola till gymnasium*, Lund: Studentlitteratur.

Österlind, E. (2005b) "Eget arbete i med- och motvind", i: Österlind, E. (red.) *Eget arbete – en kameleont i klassrummet: Perspektiv på ett arbetssätt från förskola till gymnasium*, Lund: Studentlitteratur.

Bilaga 3. Observationsschema flygande inspektion

Syfte

Huvudsyftet med lektionsobservationerna är att kartlägga fördelningen mellan tre av de arbetsformer (helklass, grupparbete och individuellt arbete) som förekommer under skoldagen. Ytterligare ett syfte är att värdera i vilken utsträckning eleverna får stöd av läraren i dessa tre arbetsformer.

Metod

Innan observationerna får berörd lärare en kort muntlig information från inspektören om hur observationen genomförs. Om eleverna delar upp sig i grupper under skoldagen gäller i första hand principen att inspektören följer den grupp som ger mest lektionsobservationer. Om mängden lektionsobservationer blir densamma, oavsett grupp, följer utredaren gruppen med högst antal elever.

Varje inspektör medför ett exemplar av observationsschemat till skolbesöket. Som grundregel ska inspektören hålla sig helt passiv och inte påverka det som observeras. Innan lektionen startar kan dock inspektören ställa kortare frågor till lärare eller elever för att få information om lektionens innehåll och struktur.

Under lektionen för inspektören löpande anteckningar. Efter lektionens slut fyller inspektören i observationsschemat (se nedan). Inspektören gör ingen återkoppling till läraren, då inspektionen inte granskar enskilda lärares insatser.

Om observationsschemat

I observationsschemat antecknas i vilken utsträckning de olika arbetsformerna framträdde under observationen. Detta antecknas genom att mäta tiden i minuter.

Efter varje lektion görs också en sammanfattande värdering av i vilken utsträckning eleverna fick stöd av läraren i helklass, grupparbete och/eller individuellt arbete. Graderingen grundar sig på observationen och är inspektörens samlade bedömning. Graderingen sker utifrån en fyrgradig skala (1= i mycket låg grad eller inte alls, 2= i ganska låg grad, 3= i ganska hög grad och 4= i mycket hög grad).

ATT OBSERVERA OLIKA ARBETSFORMER

ARBETSFORM	DEFINITIONER	TITTA EFTER
Helklassundervisning	<p>Läraren leder undervisningen i klassen, där <i>hela klassen</i> eller <i>delar av klassen</i> hålls ihop och tar del av samma aktivitet.</p> <p>Det ska framhållas att begreppet "helklassundervisning" inte behöver avse hela klassen, utan kan ske med mindre grupper av klassen. Om läraren exempelvis håller en genomgång för halva klassen och andra halvan har individuellt arbete skulle den första arbetsformen klassificeras som "helklassundervisning". I observationsschemat räknar du då in den tid som använts av båda grupperna, t ex 30 minuter helklass och 30 minuter individuellt arbete.</p>	<p>Till exempel att:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Läraren berättar och förklarar, läser högt, visar film/bilder/kartor etc 2. Läraren administrerar genom att exempelvis kontrollera närvaron, informera om klass-/skolfrågor, samla in gjorda uppgifter, ha mentorstid etc. 3. Läraren efterfrågar och lyfter fram elevernas reflexioner, analyser, erfarenheter och kunnande.
Grupparbete	<p>Elevers skolarbete består i att två eller flera elever har en uppgift som de ska lösa gemensamt.</p>	<p>Till exempel att:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Eleverna arbetar med ett temaarbete eller ett ämnesövergripande projekt 2. Eleverna genomför ett experiment 3. Eleverna har parvis träning av glosor 4. Eleverna diskuterar i bikupor

<p>Individuellt arbete</p>	<p>Elevens skolarbete består i att eleverna arbetar <u>var för sig</u> med att till exempel lösa uppgifter, skapa eller läsa.</p>	<p>Till exempel att:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Eleverna arbetar enskilt med olika avgränsade (övnings)uppgifter som läraren aktivt tilldelat dem. Detta kan till exempel vara att: <ul style="list-style-type: none"> - <i>Räkna tal i boken</i> - <i>Läsa läromedel</i> - <i>Tillverka något under lektionen</i> 2. Eleverna planerar sitt arbete och bestämmer själva när och i vilken ordning de vill utföra uppgifterna. Dessa uppgifter kan vara bestämda av läraren eller valda av eleverna, och utföras i eller utanför skolan. Det kan till exempel vara: <ul style="list-style-type: none"> - <i>Tillverka en skalendig modell av något</i> - <i>Förbereda en muntlig presentation som innehåller olika delredovisningar</i> - <i>Skapa texter och bilder för en skriftlig presentation, t ex en turistbroschyr</i> - <i>Genomföra intervjuer som underlag för ett temaövergripande arbete</i>
----------------------------	---	--

LEKTION 1 Vad är lektionens ämne/innehåll? Fråga läraren och fyll i ett av de nedanstående alternativen.

Gymnasiegemensamt ämne		Inriktning (fyll i vilken)	
Om det är ett gymnasiegemensamt ämne, skriv vilket ¹		Programfördjupning (fyll i vilken)	
Programgemensamt ämne		Individuellt val eller gymnasiearbete (fyll i med ett kryss)	
Om det är ett gymnasiegemensamt ämne, skriv vilket			

	Helklassundervisning	Grupparbete	Individuellt arbete
Sammanlagd lektionstid denna lektion: _____ minuter	_____ minuter	_____ minuter	_____ minuter
I vilken utsträckning får eleverna stöd från läraren vid helklassundervisning? <i>Exempel på stöd i ganska hög eller mycket hög grad: att det förekommer "lärande samtal" där läraren ställer öppna frågor, utgår från elevernas erfarenheter, ger eleverna möjlighet att reflektera och problematisera, och sätter in lektionen i ett större sammanhang.</i> <i>Exempel på stöd i ganska låg eller mycket låg grad: att läraren ställer slutna frågor, osynliggör elevernas egna erfarenheter, inte tillåter problematisering eller reflektioner eller saknar all anknytning till elevernas intressen eller behov.</i>	(1= i mycket låg grad eller inte alls, 2= i ganska låg grad, 3= i ganska hög grad och 4= i mycket hög grad).		

¹ Engelska, Historia, Idrott och hälsa, Matematik, Naturkunskap, Religionskunskap, Samhällskunskap, Svenska/svenska som andraspråk.

<p>I vilken utsträckning får eleverna stöd från läraren vid grupparbete?</p> <p><u>Exempel på stöd i ganska hög eller mycket hög grad:</u> läraren förmedlar syftet med grupparbetet genom en koppling till kunskapskraven, läraren är aktivt tillgänglig under grupparbetet, eller att läraren stöttar elevernas källkritiska process inför, under eller efter grupparbetet.</p> <p><u>Exempel på stöd i ganska låg eller mycket låg grad:</u> eleverna känner inte till syftet med grupparbetet, det förekommer brister i ordning och studiero under grupparbetet, att läraren under en längre del av lektionen inte finns tillgänglig för elevernas frågor eller reflektioner.</p>		<p>(1= i mycket låg grad eller inte alls, 2= i ganska låg grad, 3= i ganska hög grad och 4= i mycket hög grad).</p>	
<p>I vilken utsträckning får eleverna stöd av läraren vid individuellt arbete?</p> <p><u>Exempel på stöd i ganska hög eller mycket hög grad:</u> läraren förmedlar syftet med det individuella arbetet genom att göra en koppling till kunskapskraven, det är tydligt för eleverna att läraren finns tillgänglig för eleverna under det individuella arbetet, eller att läraren aktivt följer upp hur det går för enskilda elever i ett aktuellt arbetsmoment.</p> <p><u>Exempel på stöd i ganska låg eller mycket låg grad:</u> eleverna uppger att de inte känner till syftet med det individuella arbetet, det förekommer brister i ordning och studiero under det individuella arbetet, att läraren under en längre del av det individuella arbetet inte finns tillgänglig för elevernas frågor eller reflektioner.</p>			<p>(1= i mycket låg grad eller inte alls, 2= i ganska låg grad, 3= i ganska hög grad och 4= i mycket hög grad).</p>
<p>KOMMENTAR (ange goda eller dåliga exempel, när sådana tydligt framträder i undervisningen):</p>			